

دامهزراوهى فيژن بو ليكولينهوهى ستراتيجى

ستراتيجيه تى بيلايه نى و سه قامگيرى هه ريمى كوردستان به رامبه ر فشاره جيوپوله تيكييه كان

به شى توپژينه وه كان

دامهزراوهى فيژن بو ليكولينهوهى ستراتيجى

ئازارى ٢٠٢٦

Sulaymaniyah, Ashty,
Opposite to Azadi Park

www.visionfoundationiq.org

+964 772 330 0005

ستراتیجیەتی بیلایەنی و سەقامگیری ھەریمی کوردستان بەرامبەر فشارە جیۆپۆلەتیکیەکان

پوختە جیەجیکار

ھەریمی کوردستان رووبەرپووی ژینگەییەکی ئالۆز بوووتەو، بەھۆی پەرسەندنی کۆپکۆپی جیۆپۆلەتیکی لە رۆژھەلاتی ناوہراستدا تەواو لە قالب دراوہ. پەرسەندنی گرژییەکانی نیوان ولاتانی (ئیسرائیل و ئەمریکا بەرامبەر ئێران)، بازەنی رووبەرپووبوونەوہ ناوچەییەکانی فراوانتر کردووہ و ھەریمی کوردستانی زیاتر خستوووتە بەر کاردانەوہی رکا بەری دەسەلاتە گەورەکان.

ھێرشە مووشەکی و فرۆکە بێفرۆکەوانەکان، لە سەرەتای سالی ۲۰۲۱وہ دامەزراوہ ئەمنییەکان، نێردە دیپلۆماسییەکان و ژێرخانی وزەیان لە ھەریمی کوردستان کردوووتە ئامانج، بە تاییەتی لە ھەولێری پایتەخت، ئەمەش جەخت لە پێویستی ئامادەیی ھەریمی کوردستان بۆ پەرسەندە ناوچەییەکان کردوووتەوہ.

سەرەرای سەقامگیری رێژەیی لە چوارچۆی عێراقدا، ھەریمی کوردستان پێگەییەکی ستراتیجی و ھەستیاری ھەییە لە گۆرەپانی بەرژەوہندییە ناوچەییە کۆپکۆکارەکاندا. ھاوسنووری لەگەڵ ئێران و تورکیا، پاراستنی پەییوہندییەکی ئالۆز لەگەڵ حکومەتی فیدرال لە بەغدا و میوانداریکردنی ھێزە سەربازی و دیپلۆماسییە نیودەولەتییەکان؛ وێرایی ئەوہی دەرفەتی ھاوکاریی ئابووری و تیکەلبوونی دیپلۆماسی دەرەخسێنن، ھاوکات مەترسی ئەوہش زیاد دەکەن، کە خاکی ھەریم بێتە شانۆی رووبەرپووبوونەوہی دەرەکی. لاوازییە ئابوورییە پێکھاتەییەکان، بەتاییەتی پشتبەستن بە داھاتی نەوت و دووبارەبوونەوہی ناکۆکییە داراییەکان لەگەڵ بەغدا، توانای حکومەتی ھەریمی کوردستانیانیان بۆ بەرگەگرتنی فشارە دەرەکییەکان سنووردار کردووہ.

ئەم پۆلیسی پەییەرە باس لەوہ دەکات کە پێویستە حکومەتی ھەریمی کوردستان ستراتیجی "بیلایەنی ستراتیجی" بگرێتە بەر بۆ رووبەرپوونەوہی ئەم فشارانە، تا بتوانێت سەربەخۆیی سیاسی و سەقامگیری ئابووری خۆی بپارێزێت. بیلایەنی ستراتیجی بە واتای گۆشەگیری سیاسی یان وازھێنان لە ھاوبەشییە نیودەولەتییەکان نایەت؛ بەلکو نوێنەرایەتی سیاسی تێکی پراگماتیکییانە "دەستپوێردنەکردن" دەکات کە ئامانجی کەمکردنەوہی ھاندەرەکانە بۆ ئەکتەرە دەرەکییەکان تا ئۆپەراسیۆنی سەربازی لە ناو خاکی ھەریمدا ئەنجام نەدەن، لە ھەمان کاتدا پەییوہندییەکی ھاوسەنگ لەگەڵ ھاوبەشە ناوچەیی و جیھانییەکاندا بپارێزێت.

میکانیزمەکانی بیلایەن بوونی ھەریمی کوردستان

ئەم لیکۆلینەو ھەمەھەمە مەکانیزمی "ستراتیجی دەولەتە بچوو کەکان" و ئاسایشی ناوچەیی شیکار دەکات، لە ڕێگەی وردبوونەو ھەوێ لەوێ چۆن قەوارە سیاسییە نا سەرەکیەکانەو، دەتوانن بیلایەنی ھەک مەکانیزمی بۆ تێپەڕاندنی فشارە جیۆپۆلەتیکیە دەرەکیەکان بەکاربھێنن.

ھەرچەندە بیلایەنی بە شێو ھەمەھەمەکی نەرینی لە چوارچۆیە سیاسەتی دەولەتە خاوەن ھیزەکاریگەرەکان پیناسە کراو، بەلام لە دۆخی ھەریمی کوردستان نیشانی دەدات چۆن دەکرێت بنەما ستراتیجیە ھاوشێو ھەکان لەلایەن ھەریمە سیاسییە ئۆتۆنۆمەکانەو لە ناو سیستەمی فیدراڵیدا جیگە بکریتەو.

ئەم لیکۆلینەو ھەمەھەمە بە شیکاری فرە ڕەھەندی ئەمەنی، ھەلسەنگاندنی ئابووری و مۆدێلی بیلایەنی بەراوردکاری، چوارچۆیەکی سیاسی بۆ دارپێژراو بۆ تێگەپشتن لەوێ چۆن بیلایەنی ستراتیجی دەتوانێت ھەک ستراتیجی بەرپۆ ھەبەردنی مەترسی لە ژینگە جیۆپۆلەتیکیە کێپکێکارەکاندا بەکار بھێنێت.

لە ژینگەکی ئەمەنی ھەک ڕۆژھەلاتی ناو ھەرستاندا کە تادیت جەمسەرگیری تیدا توندتر دەبێتەو، ئەگەر ستراتیجی بیلایەنی بە وردی جیجی بکریت، گونجاوترین ڕێگایە بۆ پاراستنی سەقامگیری، ئۆتۆنۆمی و گەشەسەندنی ئابووری درپێزخایەنی ھەریمی کوردستان.

دەرئەنجامە سەرەکیەکانی توێژینەو ھەک

۱. ھەریمی کوردستان زیاتر بەرھەو ھەووی کێپکێکی جیۆپۆلەتیکی ناوچەیی دەبێتەو. پەرەسەندنی گزێبەکانی نیوان ئێران، ئیسرائیل و ئەمریکا، مەودای جوگرافیای ڕووبەر و بوونەو ھەکان فراوانتر دەکات و ئەگەری ئەو زیاد دەکات کە ھەریمی کوردستان بێتە گۆرەپانی شەری ھەکالەت.

۲. ڕووداو ھەکانی ئەم دواییە ھێرشە مووشەکی و فرۆکە بێفرۆکەوانەکان، تیشک دەخەنە سەر ھەستیاری پێگە ستراتیجی ناوچەکە. ئەو ھێرشانە لە سەرەتای سالی ۲۰۲۱دا دامەزراو ئەمەنیەکان، نێردە دیپلۆماسییەکان و ژێرخانی وزەیان کردە ئامانج، ئەو دەردەخەن کە چۆن پکابەرییە ناوچەییەکان دەتوانن راستەو خۆ کاریگەری نەرینیان لەسەر ژینگە ئەمەنی ھەریم ھەبێت.

۳. قەیرانە ئابووریەکان و بۆشاییە ئابوریە بنچینەییەکان، توانای حکومەتی ھەریمی کوردستانیان بۆ مامەلە کردنی مەملەتی دەرەکیەکان سنووردار کردووە. پشتبەستنی زۆر بە داھاتی نەوت و بەردەوامبونی ناکوکییە داراییەکان لەگەڵ بەغدا، لاوازییەکی ئابووری وای دروست کردووە کە کاریگەری ناسەقامگیری ھەریمی و نیودەلەتیەکان گەورەتر نیشان بەدات.

۴. بیلایەنی ستراتیجی چوارچۆیەکی پراکتیکی بۆ ئیدارەدانی فشارە دەرەکیەکان دا بین دەکات. حکومەتی ھەریم دەتوانێت لە ڕێگەی پابەندبوون بە سیاسەتی "بەکارنەھێنانی خاک بۆ ھێرش"، پتەوکردنی بنەمای خۆراگری ئابووری، باشتکردنی تواناکانی بەرگری و پاراستنی ھاوسەنگی دیپلۆماسی، پالپشتی راستەو خۆ بۆ ئەکتەرە دەرەکیەکان کەم بکاتەو، تا ئۆپەراسیۆنی سەربازی لە ناو خاکی کوردستاندا ئەنجام نەدەن.

0. دەپت بېلایەنى ۋەك ستراتىجىەك بۇ "رۇبەرۇبونەۋەى مەترسى" تىبگەين، نەك ۋەك پاشەكشەى سىياسى. بېلایەنىيەك كە بە وردى جىبەجى بىرئىت، يارمەتيدەر دەپت لە پاراستنى سەربەخۇيى سىياسى، سەقامگىرى ئابوورى و ھاۋەشەيە نۆدەۋەلەتتەيەكانى ھەرىم، لە ھەمان كاتدا بەركەوتنى ھەرىم بە پەرەسەندى كىپىركى جىۋپۇلەتتەيەكان بە كەمترىن ئاست دەگەيەنئىت. پىرسىارى بنچىنەيى لىكۆلەينەۋەكە

پىرسىارى بنچىنەيى لىكۆلەينەۋەكە

ئاي ھەرىمى كوردستانى عىراق دەتوانئىت ستراتىجى بېلایەنى ستراتىجى كارىگەر بگرئىتە بەر بۇ كەمكردنەۋەى بەركەوتنى خۇى بە مەملانى ناۋچەيىيەكان، لە ھەمان كاتدا پارىزگارى لە سەربەخۇيى سىياسى و سەقامگىرى ئابوورى خۇى بكات؟

چوارچىۋەى تىۋرى: بېلایەنى و ستراتىجىەكانى دەۋلەتى بچووك

ئەم لىكۆلەينەۋەى سۋود لە تىۋرىيە نۆدەۋەلەتتەيەكان ۋەردەگرئىت، بەتايبەت لەسەر ستراتىجىەكانى "دەۋلەتى بچووك" و بېلایەنى، بۇ ئەۋەى رۋونى بكاتەۋە چۆن ئەۋ ئەكتەرانەى خاۋەن سنوورداركدنى سىياسىين، لەگەل پەيۋەندىيە ناھاۋسەنگەكانى دەسەلتدا مامەلە دەكەن. تىۋرىيى "واقىعى" (رىالىزم) پىشنىارى ئەۋە دەكات كە ئەكتەرە لاۋازەكان لە رىگەى ستراتىجىەكانى ۋەك ھاۋسەنگى، پەيۋەستبوون، يان پاراستنى ستراتىجى، ۋەلەمى ناھاۋسەنگى دەسەلت دەدەنەۋە. لە كاتىكدا ھاۋسەنگىكدن و پەيۋەستبوون برىتىن لە ھاۋپەيمانى لەگەل دەسەلتە بالادەستەكان يان دزايەتكدنەيان؛ "پاراستنى ستراتىجى" رىگە بە ئەكتەرە سىياسىيەكان دەدات پەيۋەندىيەكى نەرم لەگەل زلەيزە كىپىركىكارەكاندا بپاريزن و خۇيان لە پابەندبوونى تەۋاۋ بە ھەر جەمسەرىكى ديارىكراۋ بەدوور بگرن. لەم چوارچىۋەيەدا، بېلایەنى ۋەك جۆرىك لە پاراستنى ستراتىجى تىدەگەين كە بەركەوتن بە كىپىركى زلەيزەكان كەمدەكاتەۋە، لە ھەمان كاتدا پەيۋەندىيە دىپلۇماسى و ئابوورىيەكان لەگەل چەندىن ئەكتەرى جياۋازدا دەپاريزئىت. ھەرۋەھا چەمكى بېلایەنى پەيۋەستە بە تىۋرىيى "كۆمەلگەى نۆدەۋەلەتى" ى ھىدلى بول، كە جەخت لەسەر رۆلى خۇگرتنەۋە دەكات لە كەمكردنەۋەى مەملانى ئىۋان ئەكتەرە سىياسىيەكان (Kuik, 2021; Goh, 2019; Lottaz and Reginbogin, 2019).

بېلایەنى تەنبا پىگەيەكى ياساى يان دىپلۇماسى نىيە؛ بەلكو ستراتىجىەكى ئەمىيە بۇ گەياندىنى پەيامى "بەشدارىنەكدن لە شەر" و دلىناكدنەۋەى دەۋلەتانى دراوسى كە خاكەكەى بۇ چالاكىي سەربازىي دوزمنكارانە بەكارنايەت. نمونە مېژووييەكان كارايىي ئەم مۇدىلە دەسەلمىنن:

۱- بېلایەنىيە فىنلاندا: لە سەردەمى جەنگى سارددا رىگەى پىدا دامەزراۋە دىموكراسىيەكانى و يەكگرتنى ئابوورى لەگەل ئەۋروپاى رۇژئاۋا بپاريزئىت، لە كاتىكدا لە رۇبەرۇبونەۋەى راستەۋخۇ لەگەل يەكىتتى سۇقىيەت دوور كەۋتەۋە.

۲-مۆدېلى عومان: پەيۋەھەردىنى سىياسەتى پەيۋەھەردىنى ھاۋسەنگ لەگەل ھەموۋان، ۋاي كىردوۋە بېتتە نېۋەندىگىرېكى مەمانەپىكراۋ لە مەلمانى ناۋچەيىيەكاندا و پەيۋەندىيەكانى لەگەل زلھېزە كىپرېكارەكاندا ۋەك خۇى بپارېرېت.

ئەم نەموۋانە ئەۋە دەردەخەن چۆن بېلەيەنى دەكرېت ستراتىجىيەكى سەقامگىرەكەر بېت لە ناۋچە جېناكۆكە جىۋسىياسىيەكاندا. جېبەجېكردىنى ئەم چوارچىۋەيە بۆ ھەرىمى كوردستانى عىراق، پىۋىستى بە گونجاندىنى چەمكى بېلەيەنى ھەيە لەگەل "قەۋارەيەكى سىياسىي نادەۋلەت" كە لە چوارچىۋەي سىستەمىكى فېدرالىدا كار دەكات. بەپېچەۋانەي دەۋلەتە خاۋەن سەرۋەرەكان كە دەتۋان بە شىۋەيەكى فەرمى و بەپىي ياسا نېۋەدەۋلەتتەيەكان بېلەيەنىي خۇيان رابگەيەن.

ھەرىمى كوردستان لە ناۋ چوارچىۋەي دەستۋورى عىراقدا كار دەكات؛ بەمەش روۋبەرۋوى كۆتۈبەندىكى دامەزراۋەي دەبېتتەۋە لە دارشتنى سىياسەتى دەرۋە و بەرگىي نىشتەمانىدا (Lynch, 2022).

دەرەنجام، بېلەيەنى لەم چوارچىۋەيەدا دەبېت ۋەك ستراتىجىيەكى "رۋبەرۋوبونەۋەي مەترسى" تېبگەين، كە ئامانجى كەمكىردنەۋەي ھاندەرەكانە بۆ ئەكتەرە دەرەككەيەكان تا ئۆپەراسىۋنى سەربازى لە ناۋ خاكى ھەرىمدا ئەنجام نەدەن.

گىرگىي ئەم چوارچىۋەيە لەگەل پەرەسەندى ناسەقامگىرى ئەمنى ناۋچەكەدا زياتر بوۋە. پەرەسەندى رىكابەرى نېۋان ئىران، ئىسرائىل و ئەمىرىكا، بازەي جۇگرافىي روۋبەرۋوبونەۋە ناۋچەيىيەكانى فراۋاتر كىردوۋە و ھەرىمى كوردستانى خستۋوتە بەر ھېرشى موۋشەكى و فرۆكەي بېفپۆكەۋان، كە دامەزراۋە ئەمنى و ژېرخانىيەكانى كىردوۋەتە ئامانج. ھاۋكات، لاۋازىيە ئابوورىيە پىكھاتەيىيەكان، لەۋانەش پىشتەستەن بە داھاتى نەۋت و ناكۆككەيە دارايىيە بەردەۋامەكان لەگەل بەغدا، تۋاناي كۆمەتى ھەرىمى كوردستانىيان بۆ ھەلمزىنى شۆكە دەرەككەيەكان سنووردار كىردوۋە. لەم سۆنگەيەۋە، بېلەيەنى ستراتىجى چوارچىۋەيەكى تىۋرى بۆ ھەلسەنگاندنى چۆنەتتى كەمكىردنەۋەي مەترسىيە جىۋپۆلەتتەيىيەكان دابىن دەكات، بە جۆرىك كە كۆمەتى ھەرىم بىتۋانېت پارىزگارى لە ئۆتۈنۋىمى سىياسى و سەقامگىرى ئابوورىي خۇى بىكات (Council on Foreign Relations, 2025).

جۇگرافىي ستراتىجى ھەرىمى كوردستان

جۇگرافىي ستراتىجى ھەرىمى كوردستان رۆلېكى سەرەكى دەگىرېت ۋەك خالى لاۋازى سىياسى و ھېرشى ئەمنى. ھەرىمى كوردستان كە دەكەۋىتە باكوورى عىراق، لەسەر ھىلى جىۋپۆلەتتەيىيە گەرمە، كە رۆژھەلتى ناۋەرەست، ئەنادۆل و كەنداۋى عەرەبى (فارس) بەيەكەۋە دەبەستتەۋە. ئەم شۆينە لە مېژوۋدا خاكى كوردى خستۋوتە بەر دەستىۋەردانى دەرەكى، بەلام لە ھەمان كاتدا دەرەتتى ئۆتۈنۋىمى سىياسى و يەكگرتتى ئابوورىي لەگەل دەۋلەتانى دراۋسىدا رەخساندوۋە . (NATALI, 2019)

ئەم پېنگەيە وا دەكات ھەرئىمى كوردستان بكوپتە بەر كارىگەريى ئوپەراسيۇنى ژمارەيەكى زۆر لە ئەكتەرە سەربازيە ناوچەيەكان، لەوانە: سوپاى پاسدارانى ئيران، ھيزەكانى توركيە (كە ئوپەراسيۇن دژى پارتى كرپكارانى كوردستان - پەكەكە ئەنجام دەدەن) و ھيزە فيدراليەكانى عىراق كە شانەشانى كوتلە چەكدارە جياوازەكان چالاكى دەكەن (Stansfield, 2021).

لە ئەنجامدا، ھەرئىمەكە لە ناو ژينگەيەكى ئەمىنى زۆر ئالۆزدا كار دەكات كە پئويستى بە بەرئوبەردنپكى وردى دايناميكە ناوخۆيى و دەرەكيبەكان ھەيە. لە رووى كارگيرپيەو، ھەرئىمى كوردستان لە پاريزگاكانى ھەولپير، سلپمانى و دھوك پيكدپت (International Crisis Group, 2023).

ھەر وھا حكومەتى ھەرئىم داواى مافى سەرورەى بو خاكى ناوچە جيناكوؤدا دەكات، لەوانە پاريزگاي كەركوكى دەولەمەند بە نەوت و بەشپك لە نەينەوا و ديالە. ئەم ناوچانە بەھۆى گرنگيى ستراييجى و ئابووريانەو، بەتايبەت لە كەرتى نەوت و گاز، تا ئيستاش بوونەتە جپى مەملانپى سىياسىي نپوان ھەولپير و بەغدا. (World Bank, 2023).

ھەر وھا جوگرافيا كارىگەريى راستەوخۆى لەسەر دايناميكى ئەمىنى ناوچەكە ھەيە. زەويە شاخاويەكان بەدرپژاىي سنوورى ئيران و توركيە، سوودپكى بەرگريى سروشتى دەرەخسپنن، بەلام ھاوكات ھەولەكانى كوئترولكردى ناوچە دوورەدەستەكان كە گرووپە چەكدارە نەيارەكانى تپدا چالەكن، ئالۆزتر دەكەن. لە ھەمان كاتدا، ھەرئىمى كوردستان وەك رپرەوئپكى گرنگى ئابوورى و گواستنەو كار دەكات؛ عىراق بە توركيە و بازارە نپودەولەتپيەكانەو دەبەستپتەو، ئەمەش لە رپگەى رپرەو بازارگانپيەكان و ژپرخانى وزە، لەوانەش بوپرى نپوان كپلگە نەوتپيەكانى ھەرئىم و بەندەرى جەيھانى توركيە (Associated Press, 2026; BBC News, 2026).

جوگرافياى ستراييجى ھەرئىمى كوردستان

وینەى ۱: نەخشەى ھەرئىمى كوردستان و نزىكى لە توركيە و ئيران و سوريا نيشان دەدات، كە تيشك دەخاتە سەر پېنگەيى ستراييجى جپوپولەتيكى.

بوونى دامەزراوە سەربازىيەكانى ھاوپەيمانان، بەتايبەتى لە دەوروبەرى فرۆكەخانەى نۆدەولەتەى ھەولپ، گرنكى جیۆپۆلەتيكى ناوچەكە زياتر دەكات. لە كاتىكدا ئەم دامەزراوانە ھاوبەشەىيە ئەمىنيەكانى حكومەتى ھەرپم لەگەل وڵاتانى رۆژئاوا بەھيژتر دەكەن، بەلام ھاوكات مەترسيە راکيشتانى كيپرکى ناوچەيىيەكانيش بۆ سەر ھەرپم زياد دەكەن. بۆ نموونە، بەرپرسانى ئيران بە ئامازەدان بە بوونى گرووپە ئۆپوزسيۆنەكان و ھيژى سەربازىيە بيانى لە نزيك سنوورەكانيان، چەندىن جار پاساويان بۆ ھيرشە مووشەكى و فرۆكە بيفرۆكەوانەكانيان بۆ سەر خاكى ھەرپم ھيئاوئەتەو . (Reuters, 2026)

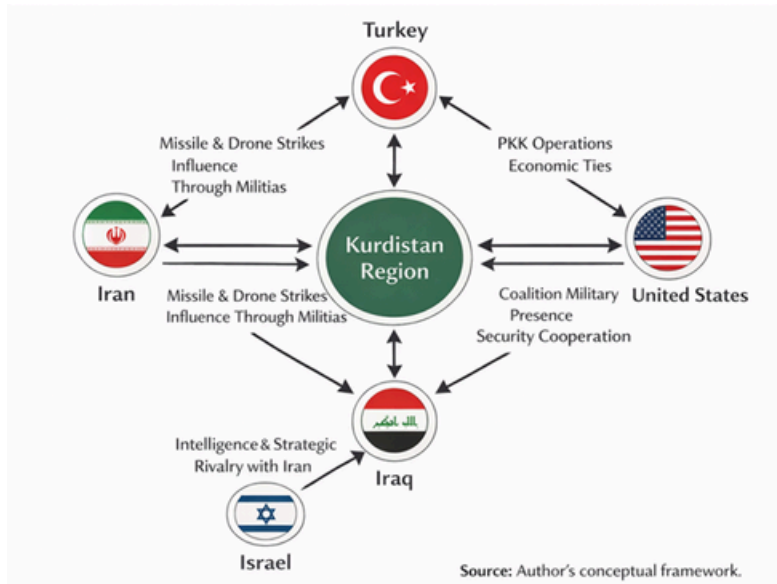
بە لەبەرچاوغرتنى ئەم داينامىكە جیۆپۆلەتيكى و سياسىيە ئالۆزانە، ھەرپمى كوردستان لە ھەمان كاتدا "ستراتيجىەكى بەنرخ" و "ستراتيجىەكى لاواز" يشە. ھەلكەوتەى جوگرافىيەكەى لە لايەك ئاسانكارى بۆ يەكگرتنى ئابوورى ناوچەى دەكات، و لە لايەكى ترەو، ھەر كاتىك گريپە جیۆپۆلەتيكىەكان پەرە دەسيئن، ناوچەكە دەبىتە ئامانجى فشارە سەربازىيە دەرەكەيەكان. بۆيە، ناتوانرپت لە جوگرافىاي ستراتيجى ھەرپمى كوردستان بە داپراوى لە ژينگەى فراوانى ئەمىني ناوچەكە تيىگەين.

كيپرکى ناوچەى بۆ ھەژموون و پيىگەى ھەرپمى كوردستان

ھەرپمى كوردستانى عىراق لە ناو جەرگەى يەكپك لە ئالۆزترين ركبەريە جیۆپۆلتيكىەكانى رۆژھەلاتى ناوھراستى ھاوچەرخدا ھەلكەوتەو. كارلپكى نيوان "فراوانبوونى ستراتيجى ئيران" و "بنەماى ئەمنى ئيسرائيل" و "ئامادەى سەربازىيە ئەمريكا" لە ناوچەكەدا، كيپرکىيەكى سيلايەنەى پەرەسەندووى دروست كردوو، تادپت كارىگەرى قوولتر لەسەر عىراق و بەتايبەتى ھەرپمى كوردستان جىدەھيلىت.

تيىگەيشتن لەم كيپرکى ناوچەيىيە فراوانە، بۆ ھەلسەنگاندنى مەترسيە ستراتيجىەكانى بەردەم حكومەتى ھەرپم و ليكۆلپنەو لە تواناي جىبەجىكردنى "بىلايەنى" وەك ميكانزمىك، بايەخيكى زورى ھەيە.

کۆپکۆپی پەيوەندی ھەریمی و کاریگەری لەسەر ھەریمی کوردستان

وینە ۲. دیاگرامیکی کارلێکی جیۆپۆلەتیکی نیوان ئێران، تورکیا، عێراق، ئیسرائیل و ئەمریکا و کاریگەرییەکانیان لەسەر ھەریمی کوردستان نیشان دەدات.

ستراتیجی ئاسایشی ناوچەیی ئێران

ستراتیجی ناوچەیی ئێران تا رادەیهکی زۆر لە ژێر کاریگەری تیپوانینی تاران بۆ ھەرەشە دەرەکییەکان و خواستی ڕیگریکردن لە گەمارۆدانی سنوورەکانی لەلایەن زلھێزە نەیارەکانەوہ دارژاوە. لە دواى شۆرشى ئیسلامییەوہ، بنەمای ئاسایشی ئێران لە ڕیگەى تۆرى ئەکتەرە نادەولەتییە ھاوپەیمانەکانی لە سەرانبەری پۆژھەلاتی ناوھەراستدا، جەختی لەسەر "بەرگریی پیشوہختە" کردووەتەوہ. ئەم ستراتیجە کە زۆرجار بە "بازنەى بەرخۆدان" وەسف دەکرێت، گرووپە چەکارەکانی عێراق، سوریا، لوبنان و یەمەن لەخۆدەگرێت کە لەگەڵ بەرژوہەندییە جیۆپۆلەتیکییەکانی ئێراندا ھاوتەریبن (Associated Press, 2026).

دوایەدوای لەشکرکێشییەکەى سالی ۲۰۰۳ بە سەرکردایەتی ئەمریکا بۆ سەر عێراق، ئێران کاریگەریی خۆی لە ناو دامەزراوە سیاسى و ئەمنیەکانی عێراقدا فراوانتر کرد، بەتایبەتی لە ڕیگەى پەيوەندی لەگەڵ لایەنە سەرکردە شیعیەکان و گرووپە چەکارەکان. دواتر زۆریک لەو میلیشیايانە لە چوارچۆی دەستەى حەشدى شەعبى (PMF) ڕیکھران، کە بە فەرمى وەک بەشێک لە دەزگای ئاسایشی نیشتمانی عێراق و سیستەمی بەرگری عێراقدا کار دەکەن، لە ھەمان کاتدا ئاستیکی بالە لە دلسۆزییان بۆ تاران پاراستووہ (Mansour, 2023; Knights, 2023).

بۆ ئێران، ھەریمی کوردستان لە ھەمان کاتدا ھەم وەک ھەرەشەپەکی ئەمنى ئەگەری و ھەم وەک ناوچەپەکی ستراتیجی پارێزەر دەرەکەوێت. کاربەدەستانی ئێران میژووپیەکی درێژیان لە نیگەرانی ھەپە بەرامبەر بە چالاکیی گرووپە ئۆپۆزیسیۆنە کوردیەکانی ئێران، کە لە ھەریمی کوردستان نیشتەجین.

گرووپه‌کانی وهک حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران و کۆمه‌له، له میژوودا له ناوچه شاخاوییه دوورده‌سته‌کانی نزیک سنووری ئێران بنکه‌یان هه‌بووه. تاران چه‌ندین جار ئهم گرووپانه‌ی به ده‌ستپێکردنی هێرشێ سنووربه‌زین تۆمه‌تبار کردووه و هێرشه‌ سه‌ربازییه‌کانی خۆی بۆ سه‌ر خاکی هه‌رێم وهک "ئۆپه‌راسیۆنی به‌رگری" پاساوی بۆ هێناوه‌ته‌وه (Takeyh, 2021).

ئاماده‌یی ئێران بۆ ئه‌نجامدانی هێرشێ مووشه‌کی و فرۆکه‌ی بی‌فرۆکه‌وان له ناوخوا‌ی هه‌رێمی کوردستاندا، ره‌نگدان‌ه‌وه‌ی گۆرانکارییه‌کی به‌رفراوانه‌ له بنه‌مای سه‌ربازی ئێراندا به‌ره‌و وه‌لامدان‌ه‌وه‌ی راسته‌و‌خۆتر و ئاشکرا‌تر بۆ هه‌ره‌شه‌ هه‌ستپێکراوه‌کان. ئێران له‌بری ئه‌وه‌ی ته‌نیا پشت به‌ هێزه‌ وه‌کاله‌تگیره‌کان به‌سه‌تیت، تادیت توانای خۆی بۆ نیشاندانی هێزی سه‌ربازی له‌ ده‌ره‌وه‌ی سنووره‌کانی، به‌ به‌کارهێنانی مووشه‌کی ورد و فرۆکه‌ی بی‌فرۆکه‌وان (UAV) زیاتر ده‌کات. ئهم توانایه‌ له‌ چه‌ندین جیگه‌ی ناوچه‌که‌دا تاقی کراوه‌ته‌وه، له‌وانه‌ سووریا و هه‌رێمی کوردستان و به‌شێک له‌ خاکی عێراق (Ehteshami, 2023).

هاوکات، مه‌رج نییه‌ ئامانجی ستراتیجی ئێران تێکدانی سه‌قامگیری هه‌رێمی کوردستان بێت؛ به‌لکو تاران هه‌ول ده‌دات دله‌یا بێت له‌وه‌ی خاکی هه‌رێم نابێت سه‌کۆیه‌ک بۆ ئۆپه‌راسیۆنی هه‌والگری ده‌ره‌کی یان ئۆپه‌راسیۆنی سه‌ربازی که‌ ئاراسته‌ی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ئێران بکری‌ت. له‌ روانگه‌ی ئێران‌ه‌وه، هه‌ر جو‌ره‌ هاوکارییه‌ک له‌ نیوان حکومه‌تی هه‌رێم و ده‌زگا ئه‌منییه‌کانی ئیسرائیل یان ئه‌مریکا‌دا هه‌ستی پێ بکری‌ت، ده‌کری‌ت وه‌ک پاساویک بۆ گرتنه‌به‌ری هه‌نگاوی سه‌ربازی پێشو‌ه‌خته به‌کار به‌هێنری‌ت (Vatanka, 2023).

ستراتیج و هه‌لو‌بستی ناوچه‌ی ئیسرائیل

بنه‌مای ئاسایشی ئیسرائیل له‌سه‌ر بنه‌مای "رێگری‌کردن" له‌ ده‌وله‌ته‌ نه‌یاره‌کان و ئه‌که‌ته‌ره ناده‌وله‌تییه‌کان دا‌رپێژراوه، تا نه‌توانن توانا سه‌ربازییه‌کانیان به‌ جو‌ریک په‌ره‌ پێ بدن که‌ بێت هه‌ره‌شه بۆ سه‌ر خاکی ئیسرائیل. له‌ ماوه‌ی ده‌یه‌ی رابردوودا، ئیسرائیل چه‌ندین ئۆپه‌راسیۆنی شاراوه‌ و ئاشکرای له‌ سه‌رانسه‌ری رۆژه‌لاتی ناوه‌راستا به‌ ئامانجی سنووردارکردنی هه‌ژموونی سه‌ربازی ئێران ئه‌نجام داوه. ئهم ئۆپه‌راسیۆنانه‌ هێرشێ ئاسمانی بۆ سه‌ر دامه‌زراوه‌ سه‌ربازییه‌کانی ئێران له‌ سووریا، ئۆپه‌راسیۆنی سایبه‌ری بۆ سه‌ر ژێرخانه‌ ئه‌تۆمییه‌کان و چالاکیه‌ هه‌والگرییه‌کانی له‌ چه‌ندین جیگه‌ی ناوچه‌که‌دا له‌خۆ گرتووه. په‌ره‌سه‌ندنی رووبه‌رووبوونه‌وه‌کانی نیوان ئیسرائیل و ئێران، تادیت له‌ به‌ره‌ ته‌قلیدییه‌کانی شه‌ر تێده‌په‌ری‌ت. دامه‌زراوه‌ ئه‌منییه‌کانی ئیسرائیل، کاریگه‌ری ئێران له‌ عێراق وه‌ک به‌شێک له‌ تۆریکی ناوچه‌ی فراوان ده‌بینن که‌ ده‌توانی‌ت له‌ رێگه‌ی جیگری‌کردنی مووشه‌ک یان هێرشێ وه‌کاله‌تگیره‌وه، هه‌ره‌شه‌ له‌ ئاسایشی ئیسرائیل بکات. له‌ ئه‌نجامدا، عێراق هه‌ندی‌ک جار بووه‌ته‌ شانۆیه‌کی لوه‌کی له‌ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی فراوانتری نیوان تاران و ته‌له‌بیب (Lynch, 2022). هه‌رچه‌نده‌ هه‌رێمی کوردستان له‌ میژوودا په‌یوه‌ندییه‌ نافه‌رمییه‌ دیپلۆماسی و ئابوورییه‌کانی له‌گه‌ڵ زۆریه‌ی وڵاتانی هه‌رێمی پاراستووه، به‌لام ئهم په‌یوه‌ندییه‌ هه‌میشه‌ له‌ روه‌ی سیاسیه‌وه‌ هه‌ستیار بوون. هه‌ر جو‌ره‌ دانپێدانانیکی گشتی به‌م په‌یوه‌ندییه‌، ده‌کری‌ت کاردان‌ه‌وه‌ی توندی وڵاتانی دراوسی، به‌تایبه‌تی ئێران و تورکیا، بو‌رووژینی‌ت.

به‌پرسیانی ئێران چه‌ندین جار ئیسرائیلیان تۆمه‌تبار کردوو به‌وه‌ی بنکه‌ی هه‌والگری له‌ ناو هه‌ریمی کوردستاندا هه‌یه، هه‌رچه‌نده‌ ده‌سه‌لاتدارانی هه‌ریم به‌ به‌رده‌وامی ئه‌و تۆمه‌تانه‌یان رته‌ کردوو هه‌توه. دروستی یان نادروستی ئه‌و تۆمه‌تانه‌ گ‌رنگ نییه، به‌لکو خودی ئه‌و "تێروانینه"ی که هه‌ریم وه‌ک بنکه‌یه‌کی ستراتیجی ئیسرائیل ده‌بینیت، بووته هۆی بێ‌متانه‌یی ئێران. ئه‌م بابته‌ به‌تایبه‌ت کاتیکی مه‌ترسیدار ده‌بیت که هه‌ندیک ئه‌کتهری ناوچه‌یی، هاوکاریه‌ ئه‌منیه‌ نزیکه‌کانی هه‌ریم و رۆژئاوا وه‌ک "هاوته‌ریبی بێ‌ده‌نگ" له‌گه‌ڵ ئامانجه‌ ستراتیجیه‌کانی ئیسرائیل لیک ده‌ده‌نه‌وه (Council on Foreign Relations, 2025).

ئه‌مریکا و هاوبه‌شیه‌ ئه‌منیه‌کان له‌ عێراق

ئه‌مریکا وه‌ک یاریزانیکی سه‌ره‌کی له‌ "پیکهاته‌ی ئه‌منی"ی عێراقدا ماوه‌توه. دوا‌ی تیکشکانی مه‌یدانی و سه‌ربازی ریک‌خراوی داعش له‌ ساڵی ۲۰۱۹، هیزه‌کانی ئه‌مریکا له‌ چوارچۆیه‌ی هاوپه‌یمانیی نیوده‌وله‌تیدا بو‌ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی تیرۆر و پاراستنی سه‌قامگیری، له‌ عێراق مانه‌وه. چه‌ندین دامه‌زراوه‌ی هاوپه‌یمانان له‌ ناو خاکی هه‌ریمی کوردستاندا جیگیر کراون، که دیارترینیان له‌ ده‌وروبه‌ری فرۆکه‌خانه‌ی نیوده‌وله‌تی هه‌ولێره.

هه‌ریمی کوردستان تا ئیستا داوا‌ی چوونه‌ ده‌ره‌وه‌ی هیزه‌کانی ئه‌مریکای نه‌کردوو له‌ عێراق، به‌لام لایه‌نه‌کانی دیکه‌ی عێراق به‌ ئاشکرا داوا‌ی ده‌که‌ن له‌ ئه‌مریکا، هه‌ریمی کوردستان یه‌کێکه له‌ هاوبه‌شه‌ ئه‌منیه‌ هه‌ره‌ متمانه‌پیکراوه‌کانی ئه‌مریکا له‌ عێراقدا. هیزه‌کانی پێشمه‌رگه له‌ هه‌لمه‌تی دژی داعشدا رۆلێکی چاره‌نووس‌سازیان بینی و حکومه‌تی هه‌ریمیش په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی له‌گه‌ڵ هاوپه‌یمانان پاراستوه. راولێکاره‌ سه‌ربازییه‌کانی ئه‌مریکا و تیمه‌کانی مه‌شق و راهێنان، تانیستاش به‌رده‌وامن له‌ پشتگیریکردنی پرۆسه‌ی چاکسازی له‌ وه‌زاره‌تی پێشمه‌رگه و هه‌وله‌کانی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی تیرۆر. به‌لام ئه‌م هاوبه‌شیه‌ مه‌ترسیی ستراتیجیسی بو‌ هه‌ریم به‌دوا‌ی خۆیدا هێناوه. له‌گه‌ڵ زیادبوونی گ‌رژیه‌کانی نیوان واشنتۆن و تاران، دامه‌زراوه‌کانی هاوپه‌یمانان له‌ عێراق بوونه‌ته‌ ئامانجی هێرشێ میلیشیاکانی سه‌ر به‌ ئێران. به‌هۆی بوونی ئه‌م بنکه و دامه‌زراوانه له‌ ناو خاکی هه‌ریمدا، کوردستان زیاتر به‌ره‌و ناو ئه‌م مملانه‌ییه‌ راکێشراوه. له‌ روانگه‌ی حکومه‌تی هه‌ریمه‌وه، پاراستنی ئه‌م هاوبه‌شیه‌ پشتیوانیه‌کی سیاسی و سه‌ربازی گ‌رنگه، به‌لام هاوکات ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ش زیاد ده‌کات که خاکی هه‌ریم بێ‌ته‌ ئامانجی لیدانی "تۆله‌سه‌ندنه‌وه" له‌لایه‌ن هیزه‌ ناوچه‌یییه‌کانه‌وه (U.S. Department of Defense, 2024).

که تورکیا هریمی کوردستان به قولایی ستراتیجی خوی دهزانی، ههروهها به ناوی پاراستنی تورکمان ههمیشه تداخل له کهرکوک وموسل و له هریمی کوردستان دهکات له نیو ئه و ئهکتره دهرهکیانهی که ستراتیجی هریمی کوردستان له قالب دهن، تورکیا پیگهیهکی کاریگری زوری ههیه. په یوهندییه ئابورییه کانی نیوان هریمی کوردستان و تورکیا بهرفراوان؛ ئهنقره وهک دهرچهی سهرهکی ههناردهکردنی نهوتی کورد و پهکیک له گهرهترین هاوبهشه بازرگانییه کانی هریمهکه دهینریت. کومپانیا تورکییهکان به شیوهیهکی زور بهشداری له کهرتهکانی بیناسازی، ژیرخانی و دابین کردنی کال بۆ دانیشتوانی هریمی کوردستان دهکن. له ههمان کاتدا، ململانیی بهردهوامی تورکیا لهگهل پارتی کریکارانی کوردستان (پهکهکه)، بووته هوی بهردهوامی ئوپهراسیونه سهربازییهکانی تورکیا له هریمی کوردستان. ئه ئوپهراسیونه که بریتین له هیرشی ئاسمانی و لهشکرکیشیی زمینی بۆ ناوچه سنوورییه شاخاوییهکان، سنووری کونترۆلکردنی خاکی بهردهم حکومهتی هریمی کوردستان نیشان دهن.

له روانگی بنهای بیلییهنییهوه، ئیداره دانی په یوهندییهکان لهگهل تورکیا تهحه ددییهکی ستراتیجی سهرهکی دهخاته روو. پاراستنی هاوکاریی ئابوری له ههمان کاتدا که کهترین ئهگری ههپت خاکی کورد بیته گورهپانی شهری نیوان تورکیا و پهکهکه، پیوستی به دیپلوماسییهکی دارپژراو و باشرکردنی ههماهنگی لهسهر ئاسایشی سنوورهکان ههیه.

تورکیا پهکیکی تره له یاریزانه سهرهکییهکان له دارشتنی ژینگهی ستراتیجی دهوروبهری هریمی کوردستان. ئهنقره په یوهندییه ئابورییه بههیزهکانی لهگهل حکومهتی هریمی کوردستان دهپاریزیت و بووته ریگهی سهرهکی بۆ ههناردهکردنی نهوتی کورد له ریگهی ئه و بورییه که هریمی کوردستان به بهندری جهیهانی تورکیاوه دهبهستیتتهوه.

سهرهپای ئه هاوبهشییه ئابورییه، په یوهندیی تورکیا لهگهل هریمی کوردستان بههوی ململانیی لهمیژینهی لهگهل پارتی کریکارانی کوردستان (پهکهکه) بهرز و نزمی دهکات. هیزه سهربازییهکانی تورکیا به بهردهوامی ئوپهراسیون دژی چهکارانی پهکهکه ئهجام دهن که له ناوچه شاخاوییهکانی هریمی کوردستان، بهتایبهت له پاریزگی دهوکدا چالاکی دهکن. ئه ئوپهراسیونه زورجار لهگهل حکومهتی هریمدا ههماهنگ دهکرین، ههرچهنده له ناو بازنه سیاسییه کوردییهکاندا تا ئیستاش جی مشتومرن. ئهولهویهتی ستراتیجی تورکیا ریگریکردنه له سهرهلدانی ناوچه چهکاریه سهرهخوکانی کورد بهدرپژایی سنووری باشووری ولاتهکهی. له کاتیکدا ئهنقره په یوهندییهکی پراگماتیکی لهگهل سهرکردایهتی حکومهتی هریمی کوردستان دهپاریزیت، بهلم هیشتا ئاگاداری هر پیشهاتیکه که بتوانیت بزوتنهوه ناسیونالیسته کوردییهکان له سهرانسهری ناوچهکهدا بههیزتر بکات (Ingebritsen et al., 2020; Long, 2022).

به پيچەوانەى دەولەتە سەرورەكان كە دەتوانن بە شيوەيەكى فەرمى وبەپيى ياسا نۆودەولەتییەكان بیلایەنى رابگەيەن، بەلام هەریمی كوردستان وەك هەریمیكى ئۆتۆنۆم كار دەكات و دەسەلاتی بەسەر سیاسەتی دەرەو و بەرگری نیشتمانیدا لە چوارچۆوی دەستوری عێراقدا سنووردار دەمینیتهوه.

لە ئەنجامدا، جیبهجیکردنی بیلایەنى پۆیستی بە هەماهەنگیە لەگەڵ حکومەتی فیدرال لە بەغدا تەحەددییەكى دیکە لە بوونی چەندین ئەكتەری چەكدارەو سەرەلەدەت، كە لە ناو یان نزیک هەریمی كوردستانان. بزوتنەوێكەنى ئۆپۆزیسیۆنى كورد لە دەولەتانی دراوسێ، میلیشیاكانی هاوپییمان لەگەڵ زلهیزەكانی ناوچەكە و هیزە سەربازییە بیانییەكان، كە بەشدارن لە ئۆپەراسیۆنە نۆودەولەتییەكانی دژەتیرۆر، هەموویان لە چوارچۆوی ژینگەى ئەمنیى فراوانتری عێراقدا كار دەكەن. تەنانەت ئەگەر حکومەتی هەریمی كوردستان سیاسەتێك بە ئامانجی رێگریکردن لە بەكارهێنانی خاكەكەى بۆ چالاکی سەربازی بگریته بەر، ئەوا كردهوێ ئەو ئەكتەرە سەربەخۆیانە دەتوانیت وەلامی تۆلەسەندنەوێ دەسەلاتە دەرەكییەكان بوروژینیت.

ئەم واقعە بنچینەییە بەو مانایەكە بیلایەنى لە هەریمی كوردستاندا بەپۆیست دەزانیت وەك ستراتیجیكى پراگماتیک بۆ كەمكردنەوێ مەترسی، نەك وەك پێگەيەكى ئەمنی كە لە رووی یاساییەو گەرەنتی كرابیت. ئامانجی ئەم ستراتیجە ناییت نەهیشتنی هەموو هەرەشە دەرەكییەكان بیت، كە ئامانجیكى ناواقیعییە لە ژینگەى ئیستای ناوچەكەدا، بەلكو ئامانجەكە كەمكردنەوێ ئەگەرى ئەوێ كە خاكی هەریم ببیتە گۆرەپانیكى پەسەندكراو بۆ رووبەر و بوونەوێ زلهیزەكان. لێك نزیكبوونەوێ ئەم داینامیکە ناوچەییانە، هەریمی كوردستان دەخاتە دۆخێكى ستراتیجی ناچێگەرەو. پۆیستە هەریم هاوسەنگی لە نێوان هاوبەشە ئەمنییەكانی و هەستیاری دەولەتانی دراوسێدا رابگریت، لە هەمان كاتدا پەيوەندی بنیاتنەر لەگەڵ بەغدا بپاریزیت. لەم چوارچۆویەدا، بیلایەنى وەك ستراتیجیكى كاریگەر بۆ كەمكردنەوێ ئازاری ناوچەكە بەرامبەر بە مەملەتی دەرەكییەكان سەرەلەدەت. حکومەتی هەریم بە گرتنەبەرى ئەو سیاسەتانەى كە بە ئاشكرا بەكارهێنانی خاكی هەریم بۆ دەستپێكردنی هێرش بۆ سەر دەولەتانی دراوسێ قەدەغە دەكەن، دەتوانیت هاندەر بۆ ئەكتەرە ناوچەییەكان كەم بكاتەوێ بۆ بەئامانجگرتنی ژێرخانی كوردی و هیزە ئەمنییەكان.

بەلام بیلایەنى بەتەنیا ناتوانیت ئەو فشارە ستراتیجیانەى بەردەم هەریمی كوردستان نەهێلێت. كاریگەری ئەم سیاسەتە پەيوەستە بە توانای حکومەتی هەریم بۆ جیبهجیکردنی بەلێنەكانی و نیشاندانی ئەوێ كە خاكەكەى وەك بنكەيەك بۆ چالاکی دۆژمنكارانە بەكارنایەت. ئەم بەشەى خوارەوێ لێكۆلینەوێ لەو دەكات كە چۆن ئەم داینامیکە جیۆپۆلەتیکیانە، لە رێگەى هێلى كاتی وردی هێرشەكانی سەر هەریمی كوردستان لە سەرەتای سالی ۲۰۲۱دا، بونە هەرەشەى ئەمنی بەرجەستە (International Crisis Group, 2023).

ژینگەى مەترسىيە ئەمنى و ھېلى كاتىبى ھېرشەكان لە ھەرېمى كوردستان

گۆرانى ژینگەى ئەمنى لە ھەرېمى كوردستاندا، رەنگدانەوھى كارلېكى نېوان كېپرېكى جيوپۆلەتېكى ناوچەيى و ھەستىارى پېكھاتەى ئاسايشى ناوخواى عىراقە. لە كاتېكدا ھەرېمى كوردستان لە ميژوودا لە چا و ناوچەكانى دىكەى عىراق سەقامگىرىيەكى زياترى ھەبوو، بەلام پەرەسەندى گىرژىيەكانى نېوان ئىران، ئىسرائىل و ئەمىرىكا لە سالى ۲۰۲۱دا، بە شىوھەيەكى بەرچا و ئەگەرى ھەرەشەى سەربازىيە راستەوخوا و ناراستەوخواى بۆ سەر ناوچەكە زىاد كردوو. ھېرشى مووشەكى، ھېرشى فرۆكەى بېفرۆكەوان، ئۆپەراسىيۆنە تېكدرەكان و دەستدېرژىيە ئەلىكترۆنىيەكان، دىمەنى ئەمنى ھەرېمى كوردستانىان گۆريو

ژینگەى ھەرەشە ئەمنىيەكان كە كارىگەرييان لەسەر ھەرېمى كوردستان ھەيە، دەكرېت بۆ چوار بوار دابەش بكرېن:

۱. ھېرشى مووشەكى و فرۆكەى بېفرۆكەوان.
۲. ئۆپەراسىيۆنى ميليشياكان.
۳. تېكدانى ژىرخانى ئابوورى.
۴. شەرى ئەلىكترۆنى (سايبەرى).
۵. داخلىوونى ھىزى ولتاتانى دراوسى بۆ ناو ھەرېمى كوردستان.

ئەم ھەرەشانە بەكۆمەل فرەھەندى مەملەنىيە مۆدېرن لە پۆژھەلتى ناوھەراستدا نىشان دەدەن و تېشك دەخەنە سەر ئەو تەھدىدىيانەى رووبەرەوى دەسەلتدارانى ناوچەكە دەبنەو كاتېك ھەول دەدەن سەقامگىرى لە ژىنگەيەكى ستراتىجى كېپرېكىكاردا بپارېزن كارىگەرييە دەرەكىيە كېپرېكىكارەكاندا و شەرى فرۆكەى بېفرۆكەوان و گۆرىنى مەملەنىيە ناوچەيى، يەكېك لە پېشھاتە ھەرە بەرچاوەكانى سالىنى رابردوو، بلبوونەوھى سىستەمى فرۆكەى بېفرۆكەوانە لە سەرانسەرى پۆژھەلتى ناوھەراستدا. چەكدارەكان بوونەتە چەكېكى ھەلبېرېدراو بۆ كاراكتەرە دەولەتى و نادەولەتییەكان؛ ئەمەش بەھۆى تېچووى تارادەيەك كەم، كارىگەرى درېژ مەودا، و تواناى خۆدزىنەوھە لە سىستەمى بەرگىرى ئاسمانىيە ئاسايبى.

ئىران و ھەبەرھىنانى زۆرى لە پەرەپىدانى تەكنەلۆجىيە فرۆكەى بېفرۆكەواندا كردوو، وەك چوارچىوھەيەك بۆ ستراتىجى شەرى ناھاوسەنگى خۆى. فرۆكەى بېفرۆكەوانى دروستكراوى ئىران لە چەندىن ئۆپەراسىيۆندا بەكارھاتوو، لەوانەش سورىا، يەمەن و عىراق، كە زۆرجار لە رېگەى گرووپە چەكدارە ھاوپەيماھەكانەو ئەنجام دەدرېن. ئەم سىستەمانە و لە ئىران و ھاوپەيماھەكانى دەكەن كە ھېرشى ورد لە دژى دامەزراو سەربازىيەكان، ژىرخانى وزە، و ئامانجە سىياسىيەكان ئەنجام بەدەن، ھەرېمى كوردستان زياتر بەركەوتەى ئەم جۆرە شەرى بوو. سىستەمى بەرگىرى ئاسمانىيە ھاوپەيماھەكانە كە لە نزيك فرۆكەخانەى نۆدەولەتییە ھەولېر جىگىر كراون لە ھەمان كاتدا لە سلىمانى و شارەكانى دىكەى ھەرېم ئەم سىستەمە بەرگىرە نيە، لە سالىنى رابردوو ئامارەيەكى زۆر لە فرۆكەى بېفرۆكەوانىان پەكخستوو، بەلام لە سەرەتاي سالى ۲۰۲۱ھەو فرېكۆيىنسېي (دووبارەبوونەوھى) ئەم رووداوانە بە شىوھەيەكى بەرچا و زىادى كردوو ھېلى كاتىبى ھېرشەكان بۆ سەر ھەرېمى كوردستان (Associated Press, 2026).

هێرشه‌کانی سه‌ر هه‌ریمی کوردستان

سه‌بارهت به رووداوو ئه‌مینییه‌کان که کاریگه‌رییان له سه‌ر هه‌ریمی کوردستان، وه‌ک نمونه ته‌نها رووداوه‌کانی کووتایی مانگی دوو و سه‌ره‌تای مانگی سێی ساڵی ۲۰۲۱ دا وه‌رگیراوه. بو توێژینه‌وه‌که سود له زانیارییه‌کانی ئازانسه هه‌واییه نیوده‌وه‌له‌تییه باوه‌رپێکراوه‌کان، ده‌سه‌لاتدارانی ناوچه‌یی و رێکخراوه‌کانی چاودێری ئه‌منی، که هاوکار ده‌بیت بو توێژه‌ران وینه‌یه‌کی رۆن پشان بدن. سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که به‌شیک له رووداوه‌کان له ژێر لیکۆلینه‌وه‌دان، به‌لام شیوازی گشتیی چالاکی مووشه‌ک و فرۆکه‌ی بی‌فرۆکه‌وان به‌ رۆنی ئاماژه‌یه بو زیادبوونی به‌رچاوی فشاره ئه‌مینییه‌کان له سه‌ر هه‌ریمی کوردستان له ماوه‌ی ساڵی ۲۰۲۱ و رۆبه‌رووبووی بوته‌وه (Reuters, 2026; Associated Press, 2026; BBC News, 2026).

هێرشه مووشه‌کیه‌کان و فرۆکه‌ی بی‌فرۆکه‌وان بو سه‌ر هه‌ریمی کوردستان

Date	Location	Attack Type	Suspected Actor	Target	Outcome	Strategic Significance
Feb 22, 2021	Erbil International Airport	Ballistic missiles	IRGC	Areas near coalition facilities and airport	Several intercepted; debris caused minor damage	Iran demonstrated long-range strike capability
Feb 28, 2021	Erbil	Armed drones	Iran-aligned militias	US diplomatic & coalition facilities	Drones intercepted	Beginning of escalation targeting Western presence
Mar 1, 2021	Erbil	Coordinated drone attack	Saraya Awliya al-Dam	Coalition facilities near airport	Intercepted	Showed militia UAV capability
Mar 1, 2021	Degala (Erbil)	Drone strike	Militia networks	Peshmerga brigade HQ	Structural damage	Exposed vulnerability of Kurdish security infrastructure
Mar 3, 2021	Koya	Drone strike	Suspected Iranian actors	KDPI opposition HQ	Limited casualties	Targeted Iranian Kurdish opposition groups
Mar 3, 2021	Mount Korek	Drone strike	Militia actors	Telecommunication towers	Infrastructure damage	Expansion to civilian infrastructure
Mar 3, 2021	(Sulaymaniyah)	Drone strike	Militia actors	Communication facilities	Service disruption	Escalation into Sulaymaniyah province
Mar 5, 2021	(Duhok)	Armed drones	Unidentified militias	Oil facility	Production temporarily halted	Energy infrastructure vulnerability
Mar 7, 2021	Erbil & Sulaymaniyah	Coordinated drone attacks	Iran-aligned militias	Security & opposition facilities	Interceptions reported	Multi-location coordinated attacks
Mar 8, 2021	Near Erbil Airport	Drone strike	Militia actors	Airport perimeter security	1 Kurdish officer killed	First confirmed fatality in escalation

خشتهی ۱. پوختهی رووداوه گهورهکانی مووشهک و فرۆکهی بیفرۆکهوان که کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ههریمی کوردستان هه‌بووه له کاتی هه‌لکشانی ناوچه‌که له سه‌ره‌تای شوباتی ۲۰۲۱.

۲۸ ی شوبات – ۸ ی نازاری ۲۰۲۱

تێروانینیکی گشتگیر له به‌رچاوترین ئه‌و هه‌رشانه ده‌خاته روو که ههریمی کوردستانیان کرده ئامانج له قو‌ناغی سه‌ره‌تایی هه‌لکشانی گرژیه‌کانی ئێران و ئیسرائیل له سا‌لی ۲۰۲۱ دا.

۲۸ ی شوباتی ۲۰۲۱: هه‌رشای مووشه‌کیی ئێران

له کاتژمێره‌کانی سه‌ره‌تای ۲۸ ی شوباتی ۲۰۲۱، چهند مووشه‌کێک له خاکی ئێرانه‌وه ئاراسته‌ی ناوچه‌کانی ده‌وروبه‌ری فرۆکه‌خانه‌ی نیوده‌وله‌تیی هه‌ولێر کران. کۆمه‌لگه‌ی فرۆکه‌خانه، هه‌یزه‌کانی هاوپه‌یمانان و دامه‌زراوه دیپلۆماسیه‌کانی تێدايه، ئه‌مه‌ش وای کردووه ببێته یه‌کێک له هه‌ستیارترین شوینه‌کانی ههریمی کوردستان له رووی ستراتیجیه‌وه، سیسته‌می به‌رگری ئاسمانیی هاوپه‌یمانان زۆرینه‌ی مووشه‌که‌کانی گرت، به‌لام چهند مووشه‌کێک له نزیک ژێرخانی فرۆکه‌خانه‌که که‌وتنه خواره‌وه و زیانی پێکهاته‌یی و داخستنی کاتی فرۆکه‌خانه‌که‌یان لێکه‌وته‌وه. ده‌سه‌لاتدارانی ناوخوا‌یی رایانگه‌یان‌دوووه که هاتوچۆی راگیراوه له‌کاتی‌دا هه‌یزه ئه‌منیه‌کان دۆخه‌که‌یان هه‌لسه‌نگاندوووه. ئه‌و هه‌رشه نوینه‌رایه‌تیی یه‌کێک له به‌رچاوترین ده‌رکه‌وته‌کانی نفووزی سه‌ربازیی راسته‌وخوا‌یی ئێرانی له ههریمی کوردستاندا کرد و پێشینی پهره‌سه‌ندنی ئه‌گه‌ری گرژیه‌کانی ناوچه‌که بوو.

۲۸ ی شوباتی ۲۰۲۱: هه‌رشای فرۆکه‌ی بیفرۆکه‌وان بۆ سه‌ر دامه‌زراوه دیپلۆماسیه‌کان

دواتر له هه‌مان رۆژدا، فرۆکه‌ی بیفرۆکه‌وانی چه‌کدار کۆمه‌لگه‌ی کونسولخانه‌ی ئه‌مریکایان له هه‌ولێر کرده ئامانج. سیسته‌می به‌رگری ئاسمانی پێش ئه‌وه‌ی بگه‌نه ئامانجه‌کانیان، به سه‌رکه‌وتوویی رێگرییان له فرۆکه‌ی بیفرۆکه‌وانه‌کان کرد. هه‌رچه‌نده هه‌یج زیانیکی گیانی نه‌بووه، به‌لام هه‌رشه‌که نیگه‌رائیه‌کانی نیوان نوینه‌رایه‌تییه دیپلۆماسیه‌کان و رێکخراوه نیوده‌وله‌تییه‌کانی که له ناوچه‌که‌دا کار ده‌که‌ن، زیاتر کرد.

۱ ی نازاری ۲۰۲۱: ره‌وه‌یه‌ک له فرۆکه‌ی بیفرۆکه‌وانی میلیشیا

رۆژی ۱ ی ئادار، چهند فرۆکه‌یه‌کی بیفرۆکه‌وانی پر له ته‌قه‌مه‌نی له باشووری عێراقه‌وه له هه‌ولێر نزیک بوونه‌وه. هه‌یزه‌کانی هاوپه‌یمانان پێش ئه‌وه‌ی بگه‌نه ئامانج، رێگرییان لێ کردن. میلیشیا‌ی "سه‌رایا علیه‌الدام"، که په‌یوه‌سته به توپه‌کانی لایه‌نگری ئێران له عێراق، دواتر به‌رپرسیاریتی هه‌رشه‌که‌ی له ئه‌ستۆ گرت. ئه‌م رووداوه توانای گرووپه چه‌کداره‌کانی نیشان دا بۆ هه‌ماهه‌نگیی هه‌رشه‌کانی فرۆکه‌ی بیفرۆکه‌وان له مه‌ودای دوور و به‌به‌کاره‌ینانی ته‌کنه‌لو‌جیای تارا‌ده‌یه‌ک هه‌رزان.

۱ نازاری ۲۰۲۱: ھېرش بۇ سەر دامەزراوہیەکی پېشمەرگە

دواتر لەو ئیوارەیدا، فرۆکەییەکی بېفروکەوان بارەگای لیوای ۱۱ پېشمەرگە لە رۆژھەلاتی ھەولێر کردە ئامانج. ھېرشەکە زیانی پیکھاتەیی بە دامەزراوہکە گەیاندووہ، بەلام ھیچ زیانیکی گیانی پشتراست نەکراوہتەوہ. بەرپرسیانی کورد ئەو ھېرشەیان وەک ھەولێک بۆ تیکدانی سەقامگیری ناوچەکە شەرمەزار کرد و ھۆشدارییان دا کە بەردەوامبوونی ھېرشەکان دەتوانیت ئاسایشی ناوچەکە تیک بدات.

۳ نازاری ۲۰۲۱: ھېرش بۇ سەر گروپە ئۆپۆزیوئە کوردەکانی ئێران

بۆردومانی فرۆکە بېفروکەوانەکان بارەگاکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێرانی لە کۆیە کردە ئامانج. لە یەکەم ھېرشدا ئەندامێکی حیزب بریندار بوو. دوای نزیکە کاتژمێرێک، فرۆکە بېفروکەوانەکانی دیکە ھەمان ناوچەیان کردە ئامانج، ئەمەش پێشنیاری ھەولێکی ھاوئاھەنگ دەکات بۆ لەناوبردنی دامەزراوہکە. بەرپرسیانی ئێران پێشتر گروپە ئۆپۆزیوئە کوردییەکانی ئێرانیان تۆمەتبار کردبوو کە لە بنکەکانی ناوخی ھەریەمی کوردستانەوہ ھېرشێ سەنۆر بەزینیان ئەنجام داوہ؛ ئەم تۆمەتانە زۆرجار وەک پاساوێک بۆ ئۆپەراسیوئە سەربازییەکانی ئێران لە ناوچەکەدا بەکارھێنراون.

۳ نازاری ۲۰۲۱: بە ئامانجگرتنی پەییوہندییە دیجیتالییەکان

لەم بەروارەدا، ھېرشێکی ئەلیکترۆنی (سایبەری) پەییوہندییەکانی لەسەر چپای کۆرەک لە پارێزگای ھەولێر و سلێمانی کردە ئامانج. ئەمە زیانی بە تاوہرەکانی پەییوہندی و پارچەیی یەدەگ گەیاندووہ لە سەرانسەری ھەریەمی کوردستان. ھەرچەندە کردووہ ئۆپەراسیوئە راستەوخۆکان بەمەوہ سەنۆردار بوون، بەلام گرووپیکی لەو جۆرە کاریگەری تەکنەلۆجیا مۆدێرنەکان لەسەر مەملەتیکان نیشان دەدات.

۴ نازاری ۲۰۲۱: ھېرش کردنە سەر ھەولێر

لە ۴ نازاردا، سیستەمی بەرگری ئاسمانی ژمارەییەکی سەنۆرداری فرۆکەیی بېفروکەوانی بەسەر ئاسمانی ھەولێردا کردە ئامانج. پاشماوہی فرۆکە تیکشکێنراوہکان کەوتە سەر گەرەکەکانی نیشتەجێبوون، لەوانە گەرەکی عەنکاوہ. لە کاتیکی بەھۆی نەبوونی ناسنامەیی ھېرشکاران، ھەر وہا زیانی گیانی تۆمار نەکراوہ، بەلام چەندین خانوو و ئۆتۆمبیل زیانیان بەرکەوتووہ.

۵ نازاری ۲۰۲۱: ھېرشکردنە سەر کێلگەیی نەوت

دوو فرۆکەیی بېفروکەوان کێلگەیی نەوتی سەرسەنگیان لە پارێزگای دەھۆک کردە ئامانج، کە لەلایەن کۆمپانیای نیوودەولەتی وزە "ئێچ ئین ئینئیرجی" یەوہ بەرپۆوہ دەبریت. ھېرشەکە بووہ ھۆی ئاگرکەوتنەوہ، ئەمەش بووہ ھۆی راگرتنی بەرھەمھێنان وەک ریکاریکی خۆپارێزی. ئەم کێلگەییە رۆژانە نزیکە ۳۰ ھەزار بەرمیل نەوت بەرھەم دەھێنیت، ئەمەش وای کردووہ بەشدارییەکی بەرچاو لە کەرتی وزەیی کوردستاندا بکات.

۶ ئازارى ۲۰۲۶: ھېرش كردنه سەر ھولپېر

فرۆكەى بېفپرۆكەوانى پېر تەقەمەنى لە كۆمەلگەى ھۆتېل رۆتانا ئەرجان لە ھولپېر بېنران. ناوچەكە بەتايپەتى لەلەين ستاف و بەرپرسانى سەردانكەرى يۆنانىيەو سەردانى كراو، ئەمەش نېگەرانىيەكانى لەبارەى ئەگەرى بەئامانجگرتنى شوپىنى نىشتەجېبوونيان ورووژاندوو.

۷ ئازارى ۲۰۲۶: ھېرشە ھاوتاهەنگەكان

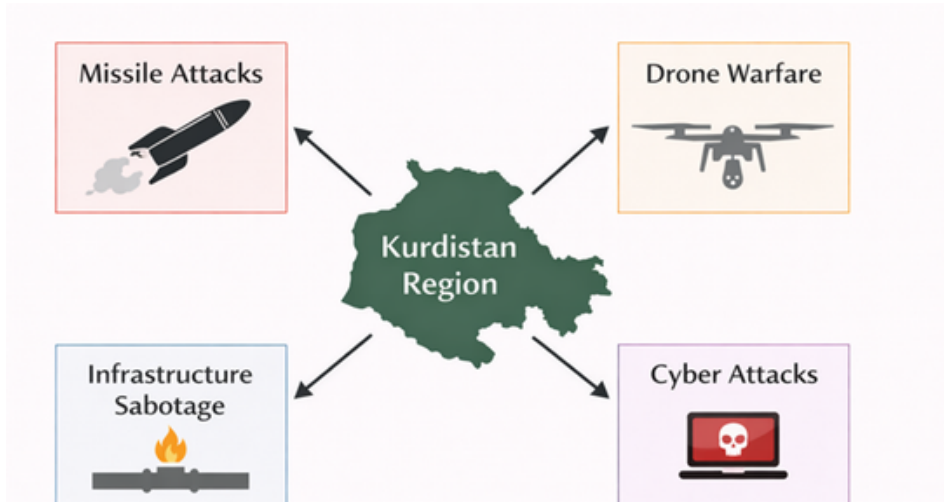
لە ۷ ئازادا، ھېرشى ھاوكاتى فرۆكەى بېفپرۆكەوان، شوپىنەكانى سەر بە تۆرى ئاسايشى ھولپېر و ھېزەكانى ۷۰ لە شارى سلېمانى و ھەروەھا چەند ئۆفېسىكى رېكخراو نېوئەدەولتەتەكان لەسەر شەقامى شەست مەترى نزيك ھۆتېل تاپتانيك.

۸ ئازارى ۲۰۲۶: ھېرشىك لە نزيك فرۆكەخانەى ھولپېر

لە سەختتېرىن رووداوى ئەم ماوەىدا، ھېرشىكى فرۆكەى بېفپرۆكەوان بۆ سەر فرۆكەخانەى نېوئەولتەتەى ھولپېر ئەنجام درا؛ تېدا گيان لەدەستدانى لېكەوتەو. ئەم ھېرشە يەكەم كوژرانى تېدا تۆمار كرا لە نېوان ھېزەكاندا لە كاتى پەرەسەندنى سالى ۲۰۲۶دا.

زىادبوونى مەترسىيە مەملەنېكان و بانگەوازەكانى ناو كوردستانى بۆ ھېزىكى ئەمنى بەھېزتر چىر كەدەو. تېكدانى ژېرخان و كارىگەرىيە ئابوورىيەكانى جگە لە ھېرشە سەربازىيە راستەوخۆكان، ھېرشەكان بۆ سەر ژېرخانەكان مەترسىيەكى بەرچاوى ئەمنى دروست دەكەن. دامەزراوەى وزە، تۆرەكانى پەيوەندىيەكان و ژېرخانى گواستەو، پېويستى بۆ پاراستنى سەقامگىرىيە ئابوورى لە ھەرىمى كوردستاندا. ھېرش بۆ سەر كېلگەى نەوتى سەرسەنگ ئەو نىشان دەدات كە چۆن تەنانت پەككەوتنە كاتىيەكانىش دەتوانن لېكەوتەى ئابوورىيە سەختيان ھەبېت. ھەناردەكردنى نەوت وەك بەردى بناغەى ئابوورىيە ناوچەكە دەمىننېتەو، و پچرانى بەرھەمھېنان يان گواستەو دەتوانىت بە خېرايى كارىگەرى لەسەر داھاتى حكومەت ھەبېت.

هەرێمێکی ئەمێ و جۆرۆ هێرشەکانی سەر هەرێمی کوردستان

وێنە ٣. مەترسییە ئەمێیە سەر هێرشەکان کە کاریگەرییان لەسەر هەرێمی کوردستان هەیە، لەوانە هێرشێ موشەکی، شەری فرۆکەیی بێفرۆکەوان، تێکدانی ژێرخانی ئابووری، و هێرشە ئەلیکترۆنییەکان.

دیارتێرین رووداوێکانی موشەکی و فرۆکەیی بێفرۆکەوان سەر هەرێم و سلێمانی (٢٨ شوبات - ٨ ئازاری ٢٠٢٦)

وێنە ٤. تێروانینیکی گشتی بۆ رووداوێکانی موشەکی و فرۆکەیی بێفرۆکەوان لەسەر هەرێمی کوردستان.

هه‌ره‌شه‌ی ئەلیکترۆنی و شه‌ری زانیاری

زیادبوونی مه‌ترسیی مملانیکان و بانگه‌وازه‌کانی ناو کوردستانی بۆ هه‌یژکی ئەمنی به‌هه‌یژتر چڕ کرده‌وه. تێکدانی ژێرخان و کاریگه‌رییه‌ ئابوورییه‌کانی جگه‌ له‌ هه‌یژشه‌ سه‌ربازییه‌ راسته‌وخۆکان، هه‌یژشه‌کان بۆ سه‌ر ژێرخانه‌کان مه‌ترسییه‌کی به‌رچاوی ئەمنی دروست ده‌کهن. دامه‌زراوه‌ی وزه‌، تۆره‌کانی په‌یوه‌ندییه‌کان و ژێرخانی گواستنه‌وه‌، پێویستن بۆ پاراستنی سه‌قامگیری ئابووری له‌ هه‌ریمی کوردستاندا (World Bank, 2023). هه‌یژش بۆ سه‌ر کێلگه‌ی نه‌وتی سه‌رسه‌نگ ئەوه‌ نیشان ده‌دات که‌ چۆن ته‌نانه‌ت په‌که‌وته‌نه‌ کاتییه‌کانیش ده‌توانن لێکه‌وته‌ی ئابووری سه‌ختیان هه‌بێت. هه‌ناردنه‌کردنی نه‌وت وه‌ک به‌ردی بناغه‌ی ئابووری ناوچه‌که‌ ده‌مێنێته‌وه‌، و پچرانی به‌ره‌مه‌پێنان یان گواستنه‌وه‌ ده‌توانێت به‌ خێرای کاریگه‌ری له‌ سه‌ر داها‌تی حکومه‌ت هه‌بێت (Natali, 2010).

هه‌ره‌شه‌ی ئەلیکترۆنی و شه‌ری زانیاری

هه‌ریمی کوردستان رووبه‌رووی ئۆپه‌راسیۆنی ئەلیکترۆنی بووه‌ته‌وه‌ که‌ ژێرخانی حکومه‌ت ده‌کاته‌ ئامانج. له‌ شوباتی 2021دا، له‌ 10 ی مانگی 3 ده‌سه‌لاتی فه‌رمی ئێران ئاماژه‌ی به‌وه‌ کرد، که‌ کۆمپانیایه‌کی بواری ته‌کنۆلۆجیا و په‌یوه‌ندی و هه‌یله‌کانی ئینته‌رنه‌ت و دامه‌زراوه‌که‌ فه‌رمیه‌کان ده‌کاته‌ ئامانج بۆ له‌وازی کردنی پێگه‌ی ناوچه‌که‌ له‌ روی ژێرخانه‌وه‌، تیمه‌کانی ئاسایشی ئەلیکترۆنی هه‌یژشیکه‌ به‌فره‌وانی دابه‌شکراوی "ره‌ته‌کردنه‌وه‌ی خزمه‌تگوزاری" (DDoS) یان بۆ سه‌ر ده‌روازه‌ی خزمه‌تگوزارییه‌کانی کاره‌با له‌ شاری رۆناکی ده‌ستتیشان کرد. هه‌یژشه‌که‌ گه‌یشته‌ لوتکه‌ی ترافیکی داتا که‌ نزیکه‌ی 180 گیگابیت له‌ چرکه‌یه‌که‌دا بوو، ئەمه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ هه‌ولێکی ئالۆز و هه‌ماهه‌نگ بۆ تێکدانی خزمه‌تگوزارییه‌ سه‌ره‌کییه‌کان (ENISA, 2022).

شه‌ری زانیاریش رۆلی هه‌بوو له‌ مملانییه‌دا. هه‌لمه‌تی زانیاری ناپاراست له‌ پلاتفۆرمه‌کانی سۆشیال میدیادا بلۆبووه‌وه‌ و بانگه‌شه‌ی ئەوه‌ ده‌کرا که‌ هه‌یژه‌ کوردیه‌کان بۆ پشتیوانی له‌ چه‌کدارانی دژه‌ حکومه‌ت په‌ریونه‌ته‌وه‌ بۆ خاکی ئێران. حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان به‌ ئاشکرا ئەو قسانه‌ی رته‌ کرده‌وه‌ و به‌ هه‌ولدان بۆ پاساوه‌پێنانه‌وه‌ بۆ ئۆپه‌راسیۆنی سه‌ربازی زیاتر دژی هه‌ریمی کوردستان وه‌سفی کرد. کاریگه‌رییه‌کانی له‌ سه‌ر ئاسایشی هه‌ریم ئەو هه‌یژشانه‌ی پێشتر باسمان کردن، په‌ره‌سه‌ندنی له‌وازی هه‌ریمی کوردستان له‌ به‌رامبه‌ر په‌ره‌سه‌ندنی سه‌ربازی ناوچه‌که‌دا نیشان ده‌ده‌ن (SIPRI, 2023). ته‌نانه‌ت کاتیکی سیسته‌می به‌رگری به‌سه‌رکه‌وتووێی هه‌ره‌شه‌کان ده‌گرێته‌وه‌، کاریگه‌رییه‌ ده‌روونی و ئابوورییه‌کانی ئەم جو‌ره‌ هه‌یژشانه‌ ده‌توانێت به‌رچاوی بێت.

دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌یژشه‌کان متمانه‌ی وه‌به‌ره‌یانه‌ران تێک ده‌دات، چالاکیه‌ی ئابووری په‌ک ده‌خات و نادانیی له‌ نیوان دانیه‌شتووانی مه‌ده‌نیدا دروست ده‌کات. له‌ درێژخایه‌ندا، به‌رده‌وامی به‌رکه‌وتن به‌م جو‌ره‌ هه‌ره‌شانه‌ ده‌توانێت سه‌قامگیری سیاسی و خۆراگری ئابووری هه‌ریمی کوردستان له‌وازی بکات. (World Bank, 2023)

. هه‌ر له‌به‌ر ئەم هۆکارانه‌، به‌هه‌یژکردنی توانا‌کانی به‌رگری و گرتنه‌به‌ری ستراتیجیه‌کی ئەمنی به‌کگرتوو، پێکهاته‌ی سه‌ره‌کی هه‌ر سیاسه‌تیکه‌ی بێلایه‌نی فره‌وانترن. ئەم به‌شه‌ی خواره‌وه‌ به‌دواداچوون بۆ پێکهاته‌ی ئابووری و دارایی هه‌ریمی کوردستان ده‌کات، که‌ له‌وازییه‌کانی کاریگه‌رییان له‌ سه‌ر توانای وه‌لامدانه‌وه‌ی ئەم ته‌حه‌ددیه‌ ئەمنیانه‌ هه‌یه‌.

وینە ۵. میکانیزمی کارلێکی ئەکثرە ناوچەییەکان، میلیشیایکان، هیژەکانی هاوپەیمانان و حکومەتی هەرێمی کوردستان.

لاوازییە ئابووری و داراییەکانی هەرێمی کوردستان

ئەو مەترسییە ئەمینیانەی رووبەرۆوی هەرێمی کوردستان دەبنەو، بۆ لێکۆڵینەوە لە پێکھاتە ئابوورییە بنچینەییەکانی، ناتوانرێت بە تەواوی تێبگەین. خۆراگری ئابووری توخمێکی چارەنووسسازە بۆ سەقامگیری سیاسی؛ حکومەتی هەرێمی کوردستانیش رووبەرۆوی لاوازیی دارایی بەرچاو دەبێتەو کە توانای وەلامدانەوی کاریگەرانی بۆ گوشارە دەرەکییەکان سنووردار دەکات. ئەم لاوازیانە لە سێ ھۆکاری بەستراووە سەرچاو دەگرن:

۱. پشتبەستن بە داھاتی نەوت و غاز.
۲. پشتبەستنی پێکھاتەیی بە گواستنەوی بودجەیی فیدرال لە بەغداو.
۳. ھەمچەشنکردنی ئابووریی سنووردار.

وابەستەیی نەوت و ناجیگیری داھات

سەرەرای پشت بەستنی هەرێم بە داھاتی کەرتی نەوت و غاز لە پێکھاتەیی دارایی هەرێمی کوردستاندا، ئابووری ناوچەکی پێوستی بە ئابووری ھەمچەشنە، نەک تەنیا بەرھەمھێنانی نەوت. بازارگانی لەگەڵ ولاتانی دراوسی، بەتایبەتی تورکیا و ئێران، چالاکیی بازارگانی لە ناوەندە شارییە گەورەکانی وەک ھەولێر و سلێمانی بەردەوام دەکات.

ئابووری هەرێم لە رووی پێکھاتەییەو ووابەستەیی داھاتی نەوت دەمێنێتەو. حکومەتی هەرێمی کوردستان ستراتیجی وزە لەسەر بنەمای توانای ھەناردەکردنی سەربەخۆ، لە رێگەیی بۆری بەستەوکی کێلگە نەوتییەکانی هەرێمی بە بەندەری جەییانی تورکیاوە پەپەرە کردووە. ئەم سیاسەتە داھاتی بەدەست ھێناو و وەک سەرچاوێک بۆ سەربەخۆیی ئابووری حکومەتی هەرێم وینا کراو لەلایەن بە بەغداو. (Natali, 2010) بەلام ئەم پشتبەستە، ناوچەکی بەرھەرۆوی ناجیگیرییەکی توندی ئابووری کردۆتەو.

هه‌لوسانی نرخى نهوتى جيهانى و په‌ککه‌وتنى ژێرخانى هه‌ناردەکردن، بۆته هۆى سنوردارکردنى داهاى حکومهتى هه‌رێم، له‌ ده‌رئه‌نجامدا بووه هۆى ئه‌وهى تواناي پێدانی موچهى ناجیگیر کرد، بوه کارتى به‌هێز بۆ وڵاتانى دراوسێ ده‌توانن رێگرى بکهن جوڵه‌ى بازرگانى و هه‌ناردەکردنى نهوت، وه‌ک چۆن له‌ دواى ريفراندۆم گه‌مارۆيان خسته سەر هه‌رێم، واته ئاسايشى خۆراک له ئیستادا له ژێردهستى ئه‌واندايه. (World Bank, 2023) و راگرتنى هه‌ناردەکردنى نهوتى کورد له رێگه‌ى تورکياوه دواى بريارپێكى ناوېژيوانى نيووده‌وله‌تى له‌ ساڵى ۲۰۲۳، ناجیگیری ئه‌م مۆدێله ئابووریه نيشان ده‌دات.

له ئه‌نجامدا، هێرشه‌کان بۆ سەر ژێرخانى وزه، وه‌ک هێرشى فرۆكه‌ى بېفرۆکه‌وان بۆ سەر کێلگه‌ى نهوتى سه‌رسه‌نگ له مانگى ئازارى ۲۰۲۱، ئه‌وه نيشان ده‌دهن كه چۆن پچرانی ئه‌منى ده‌توانیت راسته‌وخۆ هه‌ره‌شه له سه‌قامگیری دارايى ناوچه‌که و خۆراگری ئابوورى فراوانتر بکات. (SIPRI, 2023) ئه‌م ده‌رئه‌نجامانه ئه‌وه ده‌رده‌خه‌ن كه چۆن هۆکاره سياسى و ئابووریه ده‌ره‌کيه‌کان ده‌توانن کارىگه‌رييان له‌سه‌ر ئاستى به‌ره‌مه‌پێنان هه‌بێت.

جگه له داهاى نهوت، هه‌رێمى کوردستان پشت به پالپشتى دارايى له حکومهتى فيدرالى عێراق ده‌به‌ستیت. به‌پێى ده‌ستوورى عێراق، حکومهتى هه‌رێم له به‌رامبه‌ر به‌شدارىکردنى له هه‌ناردەکردنى نهوت بۆ سيستمى فيدرالىدا، مافى پشكى هه‌يه له داهاى نيشتمانیه‌کان؛ به‌لام به‌کرده‌وه، ناکۆكى له‌سه‌ر دا به‌شکردنى داهاى چهندين جار ئه‌م رێکخستنه‌ى تێکداوه دانوستانه‌کانى نيوان هه‌ولێر و به‌غدا، جارجاره بووه‌ته هۆى رێککه‌وتنى کاتى بۆ رێکخستنى هه‌ناردەکردنى نهوت و گواستنه‌وه‌ى دارايى؛ به‌لام ناکۆكى له‌سه‌ر لێکدانه‌وه‌ى پرگه‌کانى ده‌ستوور و به‌رپوه‌بردنى سه‌رچاوه‌کانى وزه، رێگرى له دامه‌زراندنى چوارچۆيه‌په‌کى دارايى هه‌ميشه‌یى کردووه (International Crisis Group, 2023).

بهره‌مهیانی نهوت و وابهستی دارایی هریمی کوردستان به کهرتی نهوت ۲۰۲۳-۲۰۱۸

Year	Production (bpd)	Annual Output (million barrels)	Export Route	Major Fields	Key Operators	Economic Role	Key Challenges
2018	450,000	164	Kurdistan-Turkey pipeline	Tawke, Taq Taq, Shaikan, Khurmala	DNO, Genel Energy	≈85% of KRG revenue	Budget disputes with Baghdad
2019	440,000	160	Kurdistan-Turkey pipeline	Tawke, Shaikan	DNO, Genel Energy	High fiscal dependence on oil	Legal disputes over export authority
2020	420,000	153	Kurdistan-Turkey pipeline	Tawke, Shaikan	Gulf Keystone, DNO	Oil funded public sector spending	COVID-19 oil price collapse
2021	410,000	150	Kurdistan-Turkey pipeline	Khurmala Dome, Shaikan	Genel Energy, DNO	Gradual revenue recovery	Federal legal challenges
2022	390,000	142	Kurdistan-Turkey pipeline	Tawke, Shaikan	International operators	Oil remained main revenue source	Erbil-Baghdad tensions
2023	350,000	128	Pipeline (periodic suspension)	Shaikan, Tawke	Gulf Keystone, DNO	Exports central to regional economy	Export halt after arbitration ruling

خشتهی ۲. تیروانینیکی گشتی بو ناستی بهره‌مهیانی نهوت، شیوازی هه‌نارده‌کردن، و رۆلی دارایی نهوت له ئابووری حکومتهی هریمی کوردستان.

بالدهستی کهرتی گشتی و ناهاوسه‌نگی پیکهاتهی

هه‌ژموونی کهرتی گشتی له بازاری کاری هه‌ریمدا، ته‌حه‌ددیه‌کی دیکه‌ی ئابووری به‌رچاوه که رووبه‌رووی هریمی کوردستان ده‌بیته‌وه. به‌پیی توژیینه‌وه‌کانی بازاری کار که له‌لایه‌ن فه‌رمانگی ئاماری هریمی کوردستانه‌وه ئه‌نجام دراو، ریزی بیکاری هریم له سالی ۲۰۲۱ دا به ۱۶.۵٪ خه‌ملیندراوه و ریزی بیکاری ژنان گه‌یشته‌وه ته‌نزیکه‌ی ۳۰٪. (World Bank, 2023) به‌شیکی زۆری دانیشتوانی کریکار، راسته‌وخۆ له دامه‌زراره حکومییه‌کان یان ریکخراوه‌کانی سه‌ر به ده‌وله‌تا دامه‌زراو. له کاتی‌دا ئه‌م پیکهاته‌یه یارمه‌تیده‌ر بووه له پاراستنی سه‌قامگیری کۆمه‌له‌یه‌تی له قۆناغه‌کانی گه‌شه‌ی ئابووریدا، به‌لام ناهاوسه‌نگی پیکهاته‌ییشی له ناو ئابووری ناوچه‌که‌دا دروست کردوه (Natali, 2010).

رێژی به‌رزى دامه‌زراندن له‌ كهرتى گشتیدا، ئه‌ركه‌ داراييه‌كانى حكومه‌ت زياد ده‌كات و له‌ هه‌مان كاتدا ده‌بێته‌ هۆى سنووردركردنى هاندهره‌كان بۆ گه‌شه‌پێدانى كهرتى تايه‌ت. بۆيه‌ هه‌مه‌چه‌شنكردنى ئابوورى بووه‌ته‌ ئامانجى سه‌ره‌كى سياسه‌ت لای حكومه‌تى هه‌رێمى كوردستان. هه‌ولێه‌كان دراون بۆ هاندانى وه‌به‌ره‌پنان له‌ كهرته‌كانى وه‌ك گه‌شتيارى، كشتوكاڵ و ته‌كنه‌لوڤجياى زانيارى؛ به‌لام پيشكه‌وتنه‌كان نايه‌كسان بوون و هه‌ر يه‌كه‌ تا راده‌يه‌كى زۆر وابه‌سته‌ى داهاى كهرتى نه‌وت ماوه‌وه‌ (World Bank, 2023).

بازرگانی و یه‌كخستنى ئابوورى ناوچه‌ی

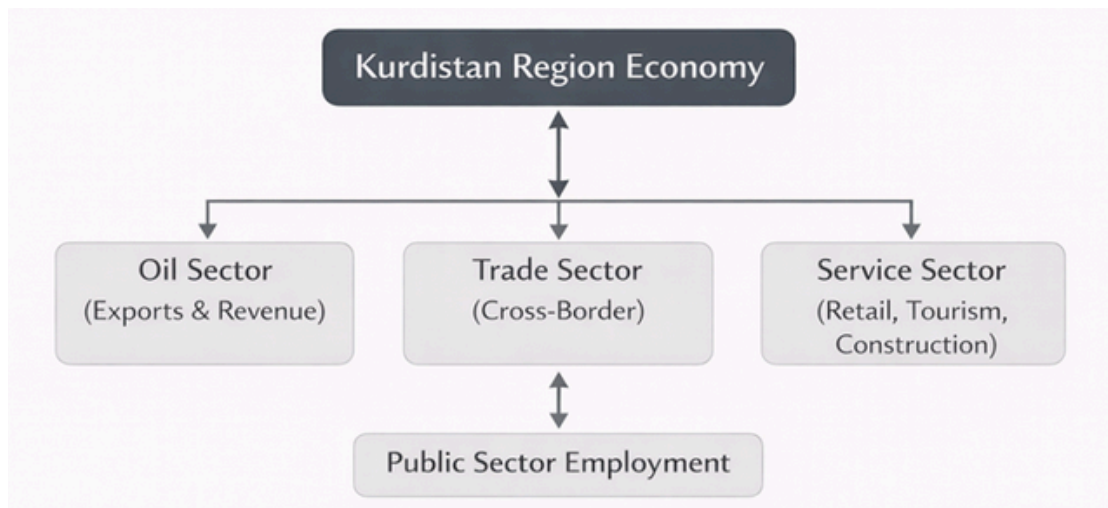
سه‌ره‌پای ئه‌م ته‌حه‌ددییانه‌، هه‌ر يه‌مى كوردستان په‌يوه‌ندى به‌بازرگانی به‌هێزه‌كانى له‌گه‌ڵ وڵاتانى دراوسێ، به‌تايه‌ت توركيا و ئيران و ده‌روازه‌ سنووریه‌كان، وه‌ك ده‌روازه‌ ئیبراهیم خه‌لیل، ئاسانكارى بۆ هاتوچۆى كاڵا له‌ نێوان هه‌ر يه‌مى كوردستان و بازاره‌ نێوده‌وله‌تیه‌كاندا ده‌كهن. ئه‌م رێگا بازرگانیانه‌ زۆر گرنگن بۆ داينكردنى كاڵای به‌كاربه‌ر و كه‌ره‌سته‌ى بيناسازى بۆ هه‌ر يه‌مى كوردستان (World Bank, 2023). داخستنى سنووره‌كان یان پچرانی گواستنه‌وه‌ كه‌ له‌ ئه‌نجامى گه‌رژیه‌ ناوچه‌یه‌كانه‌وه‌ دروست ده‌بێت، ده‌توانیت كاریگه‌رى له‌سه‌ر به‌رده‌ستبوونى كاڵای سه‌ره‌كى هه‌بێت و هه‌لوسان توندتر بكات (OECD, 2022).

كاریگه‌رى ئابوورى رووداوه‌ ئه‌مىیه‌كان

ئه‌و رووداوه‌ ئه‌مىیه‌كانى له‌ به‌شى پيشوودا باسكراون، لێكه‌وته‌ى ئابوورى راسته‌وخۆیان هه‌یه‌. هێرشكردنه‌ سه‌ر ژێرخانه‌كان ده‌توانیت به‌ره‌مه‌پێنانى نه‌وت لاداز بكات، زیان به‌ تۆره‌كانى په‌يوه‌ندى بگه‌یه‌نیت و سیسته‌مى گواستنه‌وه‌ په‌ك بخات (IEA, 2022). ته‌نانه‌ت كاتێك زیانه‌ جه‌سته‌یه‌كان سنووردار بن، هه‌ستكردن به‌ نائهمنى ده‌توانیت وه‌به‌ره‌پنانى بیانى بیهیوا بكات و تێچووى بيمه‌ بۆ ئه‌و كۆمپانیایانه‌ زیاد بكات كه‌ له‌ ناوچه‌كه‌دا كار ده‌كهن دووباره‌بوونه‌وه‌ى هێرشه‌كان بۆ سه‌ر ژێرخانى ئابوورى، رهنه‌گه‌ كۆمپانیایان هان بدات كه‌ پێداچوونه‌وه‌ به‌ پرۆژه‌كانى گه‌ران یان فراوانكردنى داهاى تودا بکه‌ن؛ ئه‌م به‌رپارانه‌ش كاریگه‌رى درێژخایه‌نیان له‌سه‌ر گه‌شه‌سەندنى ئابوورى هه‌ر يه‌م ده‌بێت (World Bank, 2023).

سه‌قامگيرى ئابوورى وه‌ك بنه‌مايه‌ك بۆ بێلايه‌نى

بۆ هه‌ر يه‌مى كوردستان، سه‌قامگيرى ئابوورى به‌ شیوه‌یه‌كى دانه‌براو په‌يوه‌سته‌ به‌ به‌رده‌وامى ستراتیجى بێلايه‌نیه‌وه‌. هه‌ر يه‌مێك كه‌ تووشى قه‌یرانى دارایی و دابه‌زینی داهاى ده‌بێت، له‌وانه‌یه‌ كێشه‌ى زۆرى هه‌بێت بۆ پاراستنى حوكمپرانى كاریگه‌ر و دامه‌زراوه‌ ئه‌مىیه‌كانه‌پێچه‌وانه‌وه‌، ژینگه‌یه‌كى ئابوورى سه‌قامگير، سه‌رچاوه‌ى پيوست بۆ به‌هێزكردنى تواناكانى به‌رگه‌رى و وه‌به‌ره‌پنان له‌ پاراستنى ژێرخانى ئابووریدا داين ده‌كات (OECD, 2022; World Bank, 2023). بۆيه‌ فاكته‌رى خۆراگه‌رى ئابوورى، توخمێكى چاره‌نووسساز له‌ هه‌ر بنه‌مايه‌كى بێلايه‌نى ستراتیجیدا. ئه‌مه‌ش بریتیه‌ له‌ هه‌مه‌چه‌شنكردنى سه‌رچاوه‌كانى داهاى، باشتكردنى شه‌فافیه‌تى دارایی و دانانى میکانیزم بۆ چاره‌سه‌ركردنى ناكوکییه‌كان له‌گه‌ڵ حكومه‌تى فیدراڵ له‌ به‌غدا (Crisis Group, 2023).

وینە 1. پیکهاتە ی ئابووری هەریمی کوردستان ، رۆلی بالادەستی کەرتی نەوت شانەشانی بازرگانی و خزمەتگوزاری و دامەزراندنی کەرتی گشتی.

مۆدیلی بیلایەنی بەراوردکاری لە سیاسەتی نیۆدەولەتیدا

چەمکی بیلایەنی لەمیژە رۆلێکی بەرچاوی لە پەيوەندییە نیۆدەولەتییهکاندا هەبوو، بەتایبەتی بۆ ئەو دەولەتانە لە ناوچە جیۆپۆلەتیکییە کێپرکێکارەکاندا هەلکەوتوون (Jesse, 2006). بیلایەنی دەتوانیت وەک ئامرازێکی ستراتیجی بێت و یارمەتی قەوارە سیاسییه بچووکهکان بەدات تا خۆیان لە مەملەتی نیوان زلهیژەکان بەدوور بگرن، لە هەمان کاتدا سیستەمی سیاسی ناوخی و سەقامگیری ئابووریان پارێزن (Karsh, 1988).

بۆ هەریمی کوردستانی عێراق کە پێگەیهکی هەستیاری لە نیوان چەندین زلهیژی ناوچەیدا هەیه، لە سیاسەتی نیۆدەولەتیدا، بیلایەنی بە گشتی ئامارەیه بۆ سیاسەتێک کە دەولەتێک خۆی لە بەشداریکردن لە مەملەتی چەکاریهکانی نیوان دەولەتانی دیکە دەپارێزێت و پابەند دەبێت بە رێگریکردن لە بەکارهێنانی خاکەکە بۆ ئۆپەراسیۆنی سەربازی لەلایەن ئەکتەرە دەرەکییهکانەوه . (Jesse, 2006) بەلام بیلایەنی سیاسەتێکی پاسیف (ناچالاک) نییه؛ بەلکو پێویستی بە تیکەلەیهک لە متمانە دیپلۆماسی، توانای دامەزرارهیی و ئامادەکاری بەرگری هەیه.

بیلایەنی فینلاند لە کاتی جەنگی سارددا

پێگە ستراتیجی فینلاند لە کاتی جەنگی سارددا یهکیکە لە نموونە هەرە دیارهکانی بیلایەنی. دوا جەنگی جیهانی دووم، فینلاند خۆی لە رووی جوگرافی و سیاسییهوه لە نیوان یهکییتی سۆفیەت و ئەورووپی رۆژئاوا دا دۆزییهوه (Karsh, 1988). بۆ پاراستنی سەرهخۆیی سیاسی و دامەزراره دیموکراسییهکانی، فینلاند سیاسەتێکی بیلایەنی پەسەند کرد کە رێگە پێ دەدا پەيوەندی ئابووری و دیپلۆماسی لەگەڵ ولتانی رۆژئاوا پارێزێت، لە هەمان کاتدا خۆی لەو سیاسەتانه بەدوور بگریت کە رەنگە دۆژمنایەتی سۆفیەت بورووژین.

سوئسرا و بېلایه نېی دامه زراوه یی

سوئسرا نمونونه یه کی دیکه ی بهرچاوی بېلایه نېیه که زیاتر له دوو سده سیاستی بېلایه نېی همیشه یی پاراستوو. بېلایه نېی سوئسرا به فهرمی به دانپیدانانی له کونگره ی څییه نا له سالی ۱۸۱۰ دا چه سپیندرا و له و کاته وه بوو ته توخمی کی بنه رته یی ناسنامه ی نیشتمانی و سیاستی دهره وه ی ولته که (Goetschel, 1999) بېلایه نېی سوئسرا پشت دهبه ستیت به دامه زراوه به هیزه کانی ناوڅو، سیسته می کی بهرگری په ره سه ندوو و نه ریت ی کی دیپلوماسی که سه رنجی له سه ر نیوه ندگیری و هاوکاری نیوده ولته ییه.

ولته که میوانداری چه ندین ریکخراوی نیوده ولته ی ده کات و زورجار وه ک شوینیک بو دانوستانی دیپلوماسی له نیوان لایه نه نا کو که کانداه کارده هیتریت. به پچه وانهی فینلاند له سه رده می جهنگی ساردا، بېلایه نېی سوئسرا له نه جانی فشاری دهره کی نییه، به لکو هه لباردنی کی سیاسی به نه نقه سته که ره گ و ریشه ی له چوارچپوه ی ده ستووری خویدا هیه (Goetschel, 1999) نمونونه ی سوئسری گرنگی متمانه پیکراوی دامه زراوه یی له پاراستنی سیاستی کی درپژخایه نی بېلایه نیدا دهره خات.

بېلایه نېی دیپلوماسی عومان له روزه لاتنی ناوه راست

له خودی روزه لاتنی ناوه راستدا، عومان نمونونه یه کی دیکه ی په یوه ندیدار له بېلایه نېی ستراتیجی پینشکesh ده کات. عومان به رده وام سیاستی کی دهره وه ی په پره و کردوو که خو ی له ده ستیوه ردانی راسته وڅو له مملانی کی ناوچه که دا به دوور ده گریت، له هه مان کاتا په یوه ندی دیپلوماسی له گه ل کومه لیک نه کتري به رفراندا دپاریزیت، له وانه ئیران، سعودیه و حکومته کانی روثاوا (Valeri, 2017).

هم میتوده هاوسه نکه وای کردوو عومان بتوانیت وه ک ناوبژیوانیک له چه ندین مملانی ناوچه ییدا مامه له بکات، له وانه دانوستانه کانی تاییه ت به بهرنامه ی نه تومی ئیران. ستراتیجی دیپلوماسی عومان نه وه نیشان ده دات که بېلایه نېی ده توانیت کاریگری سیاسی دابین بکات به پیگه ی ده ولته وه ک نیوه ندگیریه کی متمانه پیکراو له نیوان نه کتريه کیپر کیکاره کانداه.

هاوسه نگی ستراتیجی ئوردن

ئوردن نمونونه یه کی دیکه ی بېلایه نېی پراگماتیک له ژینگه یه کی جیوپوله تیکی ته حه دادیادا ده خاته روو. ئوردن که به ناوچه جیناکو که کان دهره دراوه (له وانه سوریا، عیراق و ئیسرایل)، هه ولی داوه په یوه ندی سه قامگیر له گه ل کومه لیک هاوبه شی نیوده ولته یی هه مه چه شن پپاریزیت، له کاتیکدا خو ی له به شداریکردنی راسته وڅو له مملانی ناوچه ییه کانداه دوور خستوه ته وه (Ryan, 2018) میکانزیمی ئوردن بریتیه له ئیداره دانی وردی هاوبه شییه نه منییه کان له گه ل حکومته کانی روثاوا له گه ل په یوه ندی دیپلوماسی له گه ل ولتانی دراوسی. له کاتی به شداریکردن له هاوپه یمانیه نیوده ولته ییه کان دزی ریکخراوه تیروریستییه کان، ئوردن به رده وام هه ولی داوه رپگری بکات له وه ی خاکه که ی بیته بنکه یه ک بو ئوپه راسیونه سه ربازییه کان که بتوانن وه لومی توله سه ندنه وه ی ده ولته تانی دراوسی بورووژینن.

ستراتیجی ئوردن گرنگیی ھاوسەنگکردنی ھاوکاریی ئەمنی لەگەڵ خۆگرتنی دیپلۆماسی دەردەخات؛ پرەنسیپێک کە رەنگە بەتایبەتی پەيوەندیی بە ھەرئیمی کوردستانەو ھەبێت، بە لەبەرچاوگرتنی ھاوبەشییەکانی لەگەڵ ھێزەکانی ھاوپەیمانان کە لە عێراقدا کار دەکەن.

وانە بۆ ھەرئیمی کوردستان

ھەرچەندە ھەرئیمی کوردستان دەولەتێکی سەربەخۆ نییە، بەلام زۆریک لەو وانانە لەم مۆدیلانە یێلایەنییەو ھەبێت، بە کارپێکراوی ماونەتەو.

یەكەم: یێلایەنی پێویستی بە پابەندبوونیکی باوەرپێکراو ھەبێت کە ئەكتەرە دراوسێکان دلتیا بکاتەو کە ناوچەکە بۆ چالاکیی دوژمنکارانە بەکارناھێنرێت. بەبێ ئەو جوۆرە گەرەنتییانە، رەنگە زلھێزە دەرەکییەکان بەردەوام بن لە سەیرکردنی ناوچەکە و ھەر شەھەکی ئەگەری.

دووم: یێلایەنی دەبێت پشتگیری لە دامەزراوە ناوخییە بەھێزەکان بکات، کە توانای جێبەجێکردنی سیاسەتیا ھەبێت. سەبارەت بە ھەرئیمی کوردستان، ئەمە پێویستی بە کۆنترۆڵکردنی سنووری کارا، یەكگرتوویی ھێزی ئەمنی و ھەماھەنگی لەگەڵ حکومەتی فیدرالی لە بەغدا ھەبێت.

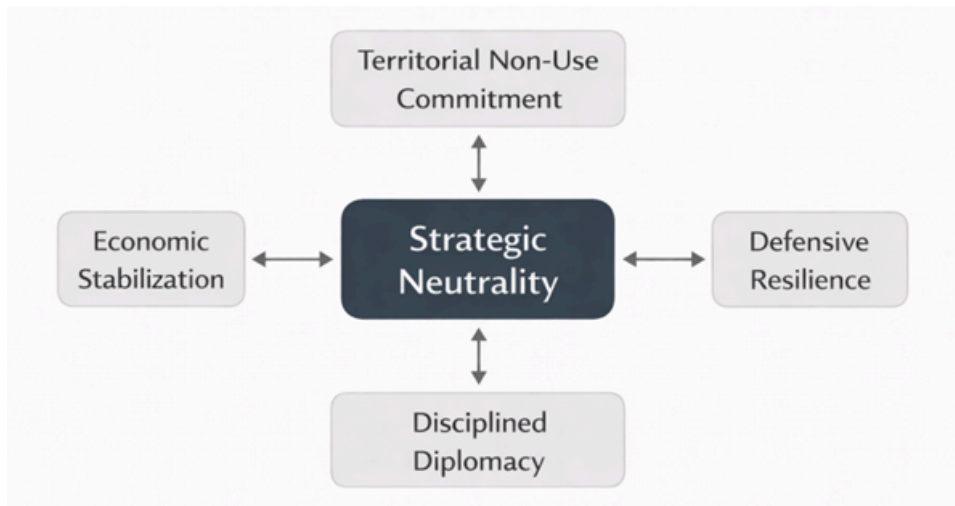
سێھەم: یێلایەنی دەتوانێت پێگەیی دیپلۆماسی بەرز بکاتەو بە جێگیرکردنی ئەكتەرەکە و ھەك نێوھەنگی، نەك ھەك بەشداربوویەك لە مەملەتی ناوچەییەکاندا. ھەرئیمی کوردستان لەمێژە سەكوپەك بوو بۆ گەفتوگۆی دیپلۆماسی و ھاوکاریی ئابووری؛ بنەمایەکی فەرمیی یێلایەنی دەتوانێت ئەم رۆلە بەھێزتر بکات.

بەلام یێلایەنییە سنووری خۆی ھەبێت؛ ناتوانێت بە تەواوی ھەر شەھە ئەمنییەکان لەو ناوچانەدا لەناو ببات کە رەنگە ئەكتەرە بەھێزەکان بە ھۆکاری ستراتیجی یێلایەنی پشتگوێ بختن. بۆیە دەبێت یێلایەنی لەگەڵ ئامادەیی بەرگری و خۆراگری ئابووریدا بگونجێت.

بنەمای یێلایەنی ستراتیجی ھەرئیمی کوردستانی عێراق

وێنە ۷: یێلایەنی ستراتیجی ھەك بنەمایەك بۆ ھەرئیمی کوردستان، مۆدیلێکی چەمکییە کە چوار پایەیی یێلایەنی ستراتیجی نیشان دەدات کە لەم لێكۆلینەو ھەبێت پێشنیار کراون: پابەندبوون بە بەکارنەھێنانی خاک، سەقامگیری دارایی و ئابووری، خۆراگری بەرگری، و دیپلۆماسی دیسپلینکراو. ئەم ستوونانە پێکەو ھەبێت چوارچۆیەکی یەكگرتوو پێکدەھێنن کە بۆ کەمکردنەو ھەبێت ھاندەرەکانی ئەكتەرە دەرەکییەکان بۆ ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنی سەربازی لە ناو خاکی ھەرئیمدا دارپێژاون، ھاوکات پاراستنی سەربەخۆیی سیاسی و سەقامگیری ئابووری ھەرئیم دەپارێزن.

چەمکی یێلایەنی ستراتیجی یەكێك لەو چوارچۆیەیانە داھێن دەکات. لە چوارچۆی ھەرئیمی کوردستاندا، نابێت یێلایەنی ستراتیجی ھەك کەشەو ھەبێت پاسیف (ناچالاک) لە کاروباری نێوھەولەتی تێبگەین، بەلكو ھەك سیاسەتیکی کاریگەری دەستوورنەدان لە شەردا، لەگەڵ خۆراگری بەرگری و ھاوسەنگی دیپلۆماسی دەردەكەوێت.

وینە ۷. مۆدیلی چەمکی ه چوار پایە یێلایەنی ستراتیجی: پابەندبوونەکانی بەکارنەهێنانی خاک، سەقامگیری ئابووری، خۆراگری بەرگری و دیپلۆماسی پێکخراو.

۱. پابەندبوونەکانی بەکارنەهێنانی خاک

پایە یەکەمی یێلایەنی پێویستی بە پابەندبوونیکی روون و باوەڕپێکراو هەیه بۆ بەکارنەهێنانی خاک هەرێم بۆ ئۆپەراسیۆنی سەربازی دژی دەولەتانی دراوسی. ئەم بنەمایە بۆ بنەما تەقلیدیەکانی یێلایەنی لە یاسای نیۆدەولەتیدا دەگەرێتەو، کە پێویستە ئەکتەرە یێلایەنەکان رێگری بکەن لەوێ شەرانیگێزەکان خاکی ئەوان وەک بنکەیهک بۆ چالاکیی دوژمنکارانە بەکاربھێنن.

بە کرداری، ئەم پابەندبوونە پێویستی بەوێه حکومەتی هەرێمی کوردستان میکانیزمەکانی کۆنترۆڵکردنی سنوورەکان بەهێزتر بکات و دڵنیاییت لەوێ ئەو گرووپە چەکدارانە لە چوارچۆی هەرێمدا کار دەکەن، هێرشێ سنووربەزێن ئەنجام نەدەن. بوونی بزوتنەوێهەکانی ئۆپۆزسیۆنی کوردی ئێران لە ناوچە شاخاوییه دوورەکان، لەمێژە سەرچاوەی گرێیی نیوان حکومەتی هەرێم و تاران بوو. بۆیە پرنسیپی یێلایەنی داوا لە حکومەتی هەرێم دەکات نیشانی بدات کە خاکەکە وەک شوینی دەستپێکردنی هێرش بۆ سەر ئێران بەکارنەهێنرێت. مەرج نییه ئەم رێوشوێنانە پێویستییان بە سەرکوتکردنی بزوتنەوێه سیاسییه ئۆپۆزسیۆنەکان هەبێت، بەلکو زیاتر سەرنجیان لەسەر رێگریکردن لە "میلیتاریزەکردنی" ئەو گرووپانەیه لە ناو خاکێ هەرێمدا. جێبەجێکردنی کاریگەری ئەم خاڵە پێویستی بە هەماهەنگی لەگەڵ دەسەڵاتە فیدرالییهکانی عێراق و بەهێزکردنی تواناکانی بەرێوەبردنی سنوورەکان هەیه.

۲. سەقامگیری دارایی و ئابووری

پایە دووەمی یێلایەنی بریتییه لە پتەوکردنی بناغە ئابوورییهکانی هەرێمی کوردستان. وەک لە بەشی پێشوودا باسمان کرد، ناسەقامگیری ئابووری دەتوانێت خۆراگری سیاسی تێک بدات و توانای حکومەت بۆ جێبەجێکردنی چاکسازییه ئەمنییهکان سنووردار بکات. گەشتن بە سەقامگیری دارایی، پێویستی بە چارەسەرکردنی ناکۆکییه درێژخایەنەکانی نیوان هەولێر و بەغدا هەیه لەسەر دا بەشکردنی داھات و دەسەڵاتی هەناردەکردنی نەوت.

دانانی میکانیزمیکی شفاف بۆ دابهشکردنی داھاتی نھوت، نادلنیایی کم دەکاتوھ و توانای حکومەتی ھەریمی کوردستان بۆ جیبەجێکردنی ئەرکە داراییەکانی بەرامبەر بە کارمەندانی کەرتی گشتی و ھێزە ئەمنییەکان مسۆگەر دەکات.

ھەرھەمەچەشکردنی ئابووری زۆر گرنگە. کەمکردنەوی پشتبەستن بە ھەناردەکردنی نھوت، ئابووری ناوچەکە کەمتر بەرھەوروی ناجیگیری بازارەکانی وزە جیھانی و پچرانی بەھۆی ڕووداوە ئەمنییەکانوھ دەکات. وەبەرھێنان لە کەرتەکانی وەک گەشتیاری، کشتوکال، وزە نوێبووھوھ و تەکنەلۆجیا، دەتوانیٓت وردە وردە بنکەیی ئابووری ھەریمی کوردستان فراوانتر بکات.

۳. توانای بەرگری

لە راستیدا، زۆریک لە دەولەتە بێلابیەنە مێژوووییەکان توانای بەرگری بەھێزیان پاراستوھ بۆ رێگریکردن لە دەستدریژی دەرهکی. بۆ ھەریمی کوردستان، بەرزکردنەوی توانا بەرگرییەکانی زۆر گرنگە بۆ پاراستنی ژێرخانی ئابووری و دانیشتووانی مەدەنی لە ھێرشی فرۆکەیی بێفرۆکەوان و مووشەکی.

ئەولەویەتە سەرەکییەکان بریتین لە بەھێزکردنی سیستەمی بەرگری ئاسمانی لە دەوری ژێرخانە گرنگەکان، وەک فرۆکەخانەکان، ویستگەکانی کاربە و دامەزراوھ حکومییەکان. زیادکردنی ھەماھەنگی لەگەڵ ھاوبەشە ھاوپەیمانەکان کە لە ناوچەکەدا کار دەکەن، دەتوانیٓت ئاسانکاری بکات بۆ جیگیرکردنی سیستەمی راداری پیشکەوتوو و تەکنەلۆجیای بەرگری مووشەکی.

ھەرھەمەچە چاکسازی لە کەرتی ئاسایشدا وەک پیکھاتەییەکی گرنگی توانای بەرگری دەمینیٓتوھ. ھەولە بەردەوامەکان بۆ یەكخستنی ھێزەکانی پیشمەرگە لە ژێر یەك فرماندەیییدا، دەبێتە ھۆی باشتکردنی ھەماھەنگی ئۆپەراسیۆنەکان و دلنیابوون لەوھ کە وەلامدانوھ ئەمنییەکان بەھۆی پارچەبوونی سیاسی لەناو سیستەمی سیاسی کوردیدا ئاستەنگیان بۆ دروست نەبێت.

۴. دیپلۆماسییەتی رێکخراو

دیپلۆماسییەکی رێکخراو، پایەیی کۆتایی بێلابیەنی ستراتیجیە؛ جەخت لەسەر گفتوگۆ و ھاوکاری دەکاتوھ نەک ھاوتەریبوون لەگەڵ بلۆکە ناوچەییە کێپرکێکارەکاندا. ھەریمی کوردستان لە مێژوودا پەییوھندی پراگماتیکی لەگەڵ ولاتانی دراوسێ، لەوانەش تورکیا و ئێران پاراستوھ، ھاوکات ھاوبەشی لەگەڵ حکومەتەکانی رۆژئاوا چاندوھ، لە ھەمان کاتدا خۆی لەو سیاسەتانە بەدوور بگرێت کە دەکرێت وەک لایەنگری لە مەملانی ناوچەییەکاندا لێک بدرێتوھ.

پەییوھندی شفاف لەگەڵ حکومەتەکانی دراوسێ سەبارەت بە پیشھاتە ئەمنییەکان، دەتوانیٓت یارمەتیدەر بێت بۆ کەمکردنەوی لێکتیگەشتنەکان و رێگریکردن لە پەرەسەندن. جگە لەوھش، ھەریمی کوردستان دەتوانیٓت ژینگەیی سیاسی تارادەییەک سەقامگیری خۆی بەکاربھێنیٓت بۆ پەرەپێدانی دیالۆگ لە نیوان ئەکتەرە ناوچەییەکاندا. بە خستنەرووی خۆی وەک سەکۆییەک بۆ بەشداریکردنی دیپلۆماسی نەک ڕووبەرۆبوونوھ، حکومەتی ھەریم دەتوانیٓت پینگەیی نیودەولەتییی خۆی بەرز بکاتوھ و لە ھەمان کاتدا پابەندبوونی خۆی بە بێلابیەنی بەھێزتر بکاتجیبەجێکردنی بێلابیەنی

تەحەددىياتى جىبەجىڭردن و متمانه پىڭردن

لە دۆخى ھەرىمى كوردستاندا، چاودىڭرىكىردنى زەويىيە شاخاويىيەكانى ناوچەكە و سنوورەكان، تەواوى ناوچە دوورەكان و گرووپە چەكدارە نادەولەتتىيەكان تىياندا چالاک ئەنجام بەدن ئەستەم دەبىت، بۆيە دۇنيابوون لەوھى كە ئەم گرووپانە لە خاكى كوردستانەوہ ئۆپەراسىيۆنى سنووربەزىن ئەنجام نادەن، پىويستى بە فراوانكىردنى تواناكانى چاودىڭرىكىردن، باشتىركردنى ژىرخانى ئاسايشى سنوورەكان و بەردەوامى ھاوکارى لەگەل ھىزە فیدرالئىيەكانى عىراقدا ھەيە.

بە ھەمان شىوہ، پرسى "تىڭگەيشتن" گىرنگە. بىلایەنى تەنیا بەند نىيە بە رەفتارى راستەقىنەوہ، بەلکو ھەرۋەھا لەسەر ئەوہشە كە دەولەتە دراوسىڭان چۆن ئەو رەفتارە لىك دەدەنەوہ. تەنانت بانگەشەيەكى بى بنەما كە دەلئىت خاكى كورد بۆ مەبەستى ھەوالگىرى يان سەربازى لە دژى دەولەتانى دراوسى بەكاردەھىڭرىت، دەتوانئىت متمانەى بنەماى بىلایەنى تىك بەدات. لە ئەنجامدا، پەيوەندى شەفاف و رىوشوئىنى دروستكىردنى متمانە لەگەل حكومەتەكانى دراوسى، پىڭكەتەى سەرەكى ستراتىجىيەكە دەبن.

جىبەجىڭردنى بىلایەنى ستراتىجى، پىويستى بە چاكسازى ياساى و دامەزراروھى ھەيە. حكومەتى ھەرىمى كوردستان دەتوانئىت لە رىڭگە رىوشوئى ياساى يان رىككەوتن لەگەل حكومەتى فیدرالئى عىراقدا، سىياسەتى بىلایەنى خۆى بەفەرمى بكات. ئەم جۆرە رىوشوئىنە بەرپرسىارئىتى دامەزراروہ ناوچەيىەكان لە جىبەجىڭردنى پابەندبوونەكانى بىلایەنىدا روون دەكەنەوہ و چوارچىوہيەك بۆ ھاوکارى لەگەل ھاوبەشە نۆدەولەتتىيەكان دابىن دەكەن.

لە كۆتايىدا، سەرکەوتنى ئەم بنەمايە بەندە بە متمانە پىڭراوى پابەندبوونەكانى حكومەتى ھەرىم و تواناى جىبەجىڭردنى كارىگەرانە. بىلایەنى دەبىت بە دامەزراروہ بەھىزەكان، ھىزى ئەمنى لىھاتوو و پەيامى دىپلۆماسىيە بەردەوام پىشتى پى بەستىت.

پىشنىازەكان و نەخشە رىڭاى جىبەجىڭردن

پەسەندكىردنى بنەماى بىلایەنى ستراتىجى لەلایەن حكومەتى ھەرىمى كوردستانەوہ، پىويستى بە كۆمەلەيەكى ھەماھەنگ لە چاكسازى دامەزراروھى، دەستپىشخەرىيە ئەمنىيەكان و پەيوەندىيە دىپلۆماسىيەكان ھەيە. بىلایەنى لە رىڭگە تەنیا لىدوانى سىياسىيەوہ ناتوانرىت بەدەست بەھىڭرىت؛ دەبىت ھەرىڭرىت بۆ كوردەوہى كۆنكرىتى كە حوكمرانى بەھىز بكات، لاوازيە ستراتىجىيەكان كەم بكاتەوہ و پابەندبوونى باوہ رىڭراو بە ئەكتەرە ناوچەيىەكان نىشان بەدات.

ئەم بەشە نەخشەرىڭىزنى جەبەيىڭىزنى قۇناغبەندى دەخاتە روو، كە بۇ ۋەرگىرەنى بەماكانى بىلەينى ستراتىجى بۇ كەردارى

هەنگاۋى بەپەلە (۱۲-۰) مانگ

قۇناغى يەكەمى جەبەيىڭىزنى پۈيۈستە لەسەر سەقامگىرەندى ژىنگەي ئەمنى ۋە دامەزراندنى مىكانىزمەكانى بەرپۈۋەبەردى قەيرانەكان بىت. بە لەبەرچاۋگرتنى پەرەسەندى ئەم دوايىيە ھىرشى فرۇكەي بىفۇرۇكەۋان ۋە موۋشەكى بۇ سەر ھەرىمى كوردستان، بەھىزەندى تۈۋانكانى بەرگى دەبىت ۋەك ئەۋلەۋىيەتتىكى بەپەلە مامەلەي لەگەلدە بىرەت.

هەنگاۋىكى سەرەكى برىتتە لە فراۋانكەندى روۋمەلكەندى بەرگى ئاسمانى لە دەۋرى ژىرخانە گىنگەكان؛ بەۋ پىيەي فرۇكەخانەكان، دامەزراۋە نەۋتتەكان ۋە ناۋچە دىپلۇماسىيەكانى ناۋچەكە ئامانجى مەترسىدارن ۋە پۈيۈستىيان بە پاراستن ھەيە. ھەماھەنگى لەگەل ھاۋبەشەكانى ھاۋبەيمانان كە لە ئىستادا لە ناۋچەكەدا كار دەكەن، دەتۈۋانئىت ئاسانكارى بىكات بۇ جىگىرەندى سىستەمى رادارى زىادە ۋە تەكنەلۇجىيە دژە فرۇكەي بىفۇرۇكەۋان، كە بۇ دۇزىنەۋە ۋە رىگىرەندى لە فرۇكەي بىفۇرۇكەۋان دارپۇراۋن پىش ئەۋەي بگەنە ئامانجەكانىيان .

يەككىكى دىكە لە كارە بەپەلەكان، باشتىركەندى ھەماھەنگى نىۋان ھىزى لايەن سىياسىيەكانى ھەرىم ۋە ھىزە ئەمنىيە فەدرالىيەكانى عىراقە. ھەرچەندە ھەرىمى كوردستان پىكھاتە ئەمنىيەكانى خۇي دەپارپۇت، بەلەم بەرگى كارىگەر لە ناۋچەكە پۈيۈستى بە ھاۋكارى لەگەل بەغدا ھەيە. دامەزراندنى ناۋەندى چاۋدېرى ھاۋبەش يان پلاتفۇرمى ھاۋبەشكەندى ھەۋالگى، دەبىتە ھۇي باشتىركەندى ھۇشيارىي دۇخ ۋە كەمكەندەۋەي مەترسىي تىنەگەيشتن لە كاتى روۋداۋەكان. ھاۋكات پۈيۈستە حكومەتى ھەرىمى كوردستان ھەۋلى دىپلۇماسى دەست پى بىكات بۇ پەيۋەندىكەندى لەگەل ۋەلەتانى دراۋسى، تاۋەكو پابەندىۋونى خۇي بە بىلەينى روۋن بىكاتەۋە. پەيۋەندى شەفەف لەگەل ئەكتەرە ناۋچەيەكان، بەتايىيەتى ئىران ۋە تۈركىيا، سەبارەت بە ئامانجە سىياسىيەكانى حكومەتى ھەرىم، يارمەتدەر دەبىت بۇ كەمكەندەۋەي گومان لەسەر بەكارھىنەنى خاكى كورد بۇ پىشتىۋانى لە چالاكىي دۈژمنكارانە.

چاكسازىيەكانى ماۋەي مامناۋەند (۱-۳ سال)

قۇناغى دوۋەمى ستراتىجى بىلەينى پۈيۈستە لەسەر چاكسازىيە دامەزراۋەيەكان بىت كە تۈۋانى خۇراگى درپۇرخايەنى ھەرىم پەرە پىدەند. فاكەتەرىكى سەرەكىي ئەم پىرۇسەيە برىتتە لە بەردەۋامىي چاكسازى ۋە يەكخستنى ھىزى پىشمەرگە.

تەۋاۋكەندى يەكخستنى يەكەكانى پىشمەرگە لەژىر فەرماندەيىيەكى يەكگرتوۋدا، دەبىتە ھۇي زىادىۋونى كارىگەرىي تۈۋانكانى بەرگى ھەرىم ۋە نىشاندىنى پابەندىۋونى حكومەتى ھەرىمى كوردستان بۇ پىشەيىۋونى دامەزراۋە ئەمنىيەكان. ھاۋبەشە نىۋەۋەلەتتەيەكان پىشتىگىرىيان لە بەرنامەكانى مەشق ۋە راپىنان كەردوۋە كە ئامانجىيان باشتىركەندى كاركەندى ھاۋبەشى نىۋان ھىزە كوردىيەكانە ۋە پۈيۈستە ئەم ھەۋلەنە فراۋانتر بىرەن.

به پێچهوانهوه، ههریمی کوردستان له چوارچۆوهی دهستووری کۆماری عێراقدا کار دهکات، که دهسهلاتی کۆتایی به سهر په یوه ندییهکانی دهرهوه و بهرگری نیشتمانیدا له دست دامهزراوه فیدرالییهکانی بهغدايه. بۆیه ههر پره نسیپییکی بێلایهنی که حکومهتی ههریمی کوردستان په سهندی بکات، ده بێت له چوارچۆوهی سهروهیری هاوبه شدا کار بکات.

لهبری ئهوهی به پێی یاسا نیوده و له تییهکان راگه یاندنی فهرمیی بێلایهنی پێکهینیت، شیوهی ههلوێستیکی ئهمنی ناوچهیی هاوئا ههنگ ده بێت که به هاوبهشی له گهڵ حکومهتی فیدرالیی عێراق جێبه جێ ده کریت. ئه م جیاکارییه له رووی شیکارییه وه گرنگه، به و پێیهی ئاماژه به بۆ ئهوهی کاریگه ریی بێلایهنی ته نیا به ند نییه به سیاسه تهکانی حکومهتی ههریمی کوردستان، به لکو به ئاراسته ی ستراتیجی فراوانتری ده و له تی عێراقیشه وه به ستراته وه. له بهر ئهوهی ههریمی کوردستان وهک به شیکی له ده و له تی فیدرالیی عێراق ده مینیت وه، ههر چوارچۆوهیهک بۆ بێلایهنی ده بێت له سنووری سیسته می ده ستووری عێراقدا کار بکات. ده ستووری عێراق ده سه لاتی سیاسه تی دهره وه و بهرگری نیشتمانی به دامهزراوه فیدرالییهکانی بهغدا داوه. بۆیه ئه و پره نسیپیه ی بێلایهنی که حکومه تی ههریمی کوردستان جێبه جێی دهکات، ده بێت ته وا و که ری سیاسه تی دهره وهی فراوانتری ده و له تی عێراق بێت، نهک دژایه تی بکات.

ئه م سنووردار کردنه دامهزراوه ییه جهخت له سهر گزنگیی میکانیزی هه ماههنگیی فهرمی له نیوان هه ولێر و بهغدا دهکاته وه. دامهزاندنی لیژنه ئه منییه هاوبه شهکان، پلاتفۆرمی هه والگریی هاوبهش و رێکخستنه هه ماههنگهکانی بهرپه بزدنی سنوورهکان، رێگه دهن به جێبه جێکردنی به لینهکانی بێلایهنی به شیوهیهک که له گهڵ سهروهیری عێراقدا بگونجیت. ههروهها ئه م میکانیزمانه دهتوانن لیکتینه گه یشتن له نیوان ده سه لاته ناوچهیی و فیدرالییهکاندا که م بکه نه وه له ماوهی بهرزبوونه وهی گرژیه ئه منییهکاندا. له روانگهی سیاسیه وه، هاوکاری له گهڵ بهغدا ده بێت هۆی بهرزکردنه وهی متمانه ی سیاسه تی بێلایهنی له چاوی ده و له تانی دراوسیدا. ئه گه ر پابه ندبوونهکانی بێلایهنی وهک پشتیوانییهک له لایه ن ههردوو حکومه تی ههریمی کوردستان و حکومه تی فیدرالیی عێراقه وه سهیر بکریت، ئه وا ئه کته ره ناوچه ییهکان زیاتر وهک بابه تیکی باوه رپێکراو و جێبه جێکراو سهیری دهکهن.

دوچار، سهقامگيريى ئايندهى ھەريىمى كوردستان بەندە بە تواناي رويشتن لە ناو ژينگەيهكى ناوچەيى ئالۆزتردا، لە ھەمان كاتدا پاراستنى ئەو بناغە سياسى و ئابووريانەى كە لە ماوهى دوو دەيهى رابردوودا بنەماى گەشەسەندنى بوون. بيلايەنيى ستراتيجى ناتوانيت ھەموو مەترسييه ئەمنيەكان لەناو ببات، بەلام رەنگە واقيعيترين رېگا پيشكەش بكات بۆ پاراستنى سەربەخويى ناوچەكە، خۆراگريى ئابوورى و سهقامگيريى سياسى لە ديمەنيكى جيۆپۆلەتيكى رۆژھەلاتى ناوھراستدا كە تاديت ناجيگيرتر دەبيت.

Associated Press (2026) Missile and drone attacks reported in Iraqi Kurdistan amid regional tensions. Available at: <https://apnews.com> (Accessed: 15 March 2026).

BBC News (2026) Drone and missile strikes hit targets in Iraqi Kurdistan. Available at: <https://www.bbc.com/news> (Accessed: 15 March 2026).

Council on Foreign Relations (2025) Iran's regional strategy and Middle East security dynamics. New York: Council on Foreign Relations. Available at: <https://www.cfr.org> (Accessed: 15 March 2026).

ENISA (2022) ENISA Threat Landscape for Distributed Denial of Service Attacks. Brussels: European Union Agency for Cybersecurity. Available at: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-for-dos-attacks> (Accessed: 15 March 2026).

Ehteshami, A. (2023) Iran's Foreign Policy and Strategic Culture. London: Routledge. Available at: <https://www.routledge.com/Iran-Foreign-Policy-and-Strategic-Culture/Ehteshami/p/book/9781032114664>

Goh, E. (2019) Rising China's Influence in Developing Asia. Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://global.oup.com/academic/product/rising-chinas-influence-in-developing-asia-9780190926218>

Ingebritsen, C., Neumann, I., Gstöhl, S. and Beyer, J. (2020) Small States in International Relations. Seattle: University of Washington Press. Available at: <https://uwapress.uw.edu/book/9780295741303/small-states-in-international-relations/>

International Crisis Group (2023) Managing Tensions between Baghdad and Erbil. Brussels: International Crisis Group. Available at: <https://www.crisisgroup.org>

Knights, M. (2023) Iraq's Popular Mobilization Forces and Regional Security. Washington DC: Washington Institute for Near East Policy. Available at: <https://www.washingtoninstitute.org>

Kuik, C. (2021) 'Hedging in Post-Cold War International Relations', *International Relations of the Asia-Pacific*, 21(2). Available at: <https://academic.oup.com/irap>

Long, A. (2022) Turkey's Kurdish Conflict and Regional Security. London: I.B. Tauris.

Lottaz, P. and Reginbogin, H. (2019) Neutrality in International Relations. Lanham: Lexington Books.

Lynch, M. (2022) The Middle East in a Multipolar World. Washington DC: Brookings Institution. Available at: <https://www.brookings.edu>

Mansour, R. (2023) The Popular Mobilization Forces and Iraq's Security Sector. London: Chatham House. Available at: <https://www.chathamhouse.org>

Natali, D. (2010) The Kurdish Quasi-State: Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq. Syracuse: Syracuse University Press.

Natali, D. (2019) Oil and the Kurdish Region of Iraq. Washington DC: Atlantic Council. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org>

OECD (2022) Economic Outlook for the Middle East and North Africa. Paris: OECD. Available at: <https://www.oecd.org>

Reuters (2026) Missile and drone attacks escalate tensions in Iraqi Kurdistan. Available at: <https://www.reuters.com> (Accessed: 15 March 2026).

Ryan, C.R. (2018) Jordan and the Arab Uprisings. New York: Columbia University Press.

SIPRI (2023) Security Developments in the Middle East. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute. Available at: <https://www.sipri.org>

Stansfield, G. (2021) The Kurdish Question in Iraq. London: Hurst Publishers.

Takeyh, R. (2021) Iran's Revolutionary Strategy in the Middle East. New York: Council on Foreign Relations. Available at: <https://www.cfr.org>

U.S. Department of Defense (2024) Report on Security Cooperation with Iraq. Washington DC: U.S. Department of Defense. Available at: <https://www.defense.gov>

Valeri, M. (2017) Oman: Politics and Society in the Qaboos State. Oxford: Oxford University Press.

Vatanka, A. (2023) Iran's Strategic Calculations in the Middle East. Washington DC: Middle East Institute. Available at: <https://www.mei.edu>

World Bank (2023) Iraq Economic Monitor. Washington DC: World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/iraq>

دەربارەى ئىمە

دامەزراوەى فیزن بۆ لیکۆلینەوہى ستراتىجى لە ریکەوتى ۲۰۲۴/۹/۱ لەلایەن کۆمەلێک لە دەستەبژیری ئەکادىمى، رۆژنامەوان و رۆشنبیران دامەزراوە. ئەم دامەزراوەیە وەک خانەییەکی ھزرى بونیادنەر، لەپیناوی تێگەشتنى ھاوبەشدا کار دەکات، بە ئامانجى دروستکردنى داھاتوویەکی گەشەسەندوو بۆ ھەرێمى کوردستان و عێراق، لە رێگەى ئەنجامدانى لیکۆلینەوہ و دروستکردنى دیاوگ بۆ چارەسەرکردنى قەیرانەکان.

دیدگا

دامەزراوەى فیزن بۆ لیکۆلینەوہى ستراتىجى، سەرچاوەیەکی متمانەپیکراوى زانیارییە و پردیکە لە نێوان توێژەرەن، ئەکادىمییان، سیاسەتمەداران، کۆمەلگەى مەدەنى، ھاوڵاتیان و ناوھەندەکانى بپار، بە مەبەستى بونیادنانى داھاتوویەکی گەشەسەندوو بۆ ھەرێمى کوردستان و عێراق.

پەيام

- بەھێزکردنى کلتورى بەشداریکردنى ھاوڵاتیان لە بپارداندا بە مەبەستى کارکردن بۆ حوکمرانییەکی دروست.
- ئەنجامدانى لیکۆلینەوہ لە سەرچەم بوارەکانى سیاسى، یاسایى، ئابوورى و کۆمەلایەتى، ھەرۆھا دارشتنى پلانى ستراتىجى بە مەبەستى بەشداریکردن لە گەشەپێدانى وڵاتدا.
- ئەنجامدانى گەشەسەندوى بونیادنەر و بەرھەمھار بۆ لیکۆلینەوہ لە کیشەکانى کۆمەلگا.
- لیکۆلینەوہ و شیکردنەوہى پەيوەندى نێوان دەسەلاتەکانى جیبەجیکردن، یاسادانان و دادوہرى، ھەرۆھا پەيوەندى نێوان حکومەتى فیدرالى عێراق و حکومەتى ھەرێمى کوردستان و پارێزگاگان.
- ئەنجامدانى لیکۆلینەوہ لە بوارە ژینگەییەکان و گۆرانى ئاو و ھەوا.

✉ info@vfssiq.org

☎ +964 772 330 0005

🌐 www.visionfoundationiq.org

📍 Sulaymaniyah, Ashty, Opposite to Azadi Park

[f](#) [X](#) [@](#) [v](#) [i](#) [s](#) [i](#) [o](#) [n](#) [f](#) [o](#) [u](#) [n](#) [d](#) [a](#) [t](#) [i](#) [o](#) [n](#) [i](#) [q](#) | [visionfoundationiq](http://visionfoundationiq.org)